

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 5.

V LJUBLJANI, 29. JANUARJA 1933.

KNJIGA 13.

BRUHNS:

V PRISTANIŠČU (lesorez)

DON LORENZO

VLADIMIR BARTOL

Kadar pa zapusti nečisti duh človeka, hodi po suhih krajih in išče pokoja, in ga ne najde. Te daj reče: Vrnem se v dom svoj, odkoder sem izšel. In ko pride tja, ga najde praznega, očejenega in olepsanega. Tedaj odide in vzame s seboj sedem drugih duhov, hujših od sebe, ter vničejo in tu prebivajo: in poslednje tega človeka postane hujše od prvega.

Math. 12/43, 44, 45.

1.

Njegov oče je bil kovač v bližini Padove, v beneški republiki. Ženo si je bil pripeljal iz Romagne, kjer jo je spoznal, ko je romal po svetu in se učil svojega poklica.

Rodbina ni bila premožna. Večne vojne so jim pobrale še tisto, kar so imeli. Živeli so iz dneva v dan.

Ko je ugledal Lorenzo Spadoni luč sveta, je imel že brata Giorgia. Leto za njim se je rodil še eden, Antonio. Bil je zadnji.

2.

Dobila je mati nekoč v dar koš jabolk. Poklicala je otroke k sebi in dala vsakemu eno. Lorenzo je opazil, da je dobil Giorgio največje. Vprašal je mater: »Čemu Giorgiu največje jabolko?« (Kajti že se je oglasil črv ljubosumnosti v njegovem srcu). Mati mu je odgovorila: »Največji je, zato sem mu dala največje.« Lorenzo se je zamislil: »Zakaj večjemu večja pravica?« V duši pa mu je vzrasla mržnja do brata.

3.

Drugič je dobil Antonio najboljši del. Spet je vprašal Lorenzo, čigar mačke oči so premerile, sleherni kosček kruha, ki je prišel iz materinih rok: »Zakaj je dobil Antonio najboljši del?« Mati ga je zavrnila: »Otrok hudojni! Mar ni Antonio tvoj mlajši brat?! Zakaj mu ne privoščiš, kar sem mu dala?« Lorenzo je molčal; ko pa je bil z Antonijem na samem, ga je hudo pretepel. Takrat je dopolnil svoje četrto leto.

4.

Zgodaj je začel Lorenzo razmišljati. (Pravil mi je o tem v tistih nočeh, ko je prihajal k meni in sva se šepetaje

pogovarjala vse tja, da naju ni splašil jutranji klic petelinov). Videl je, da delijo ljudje dobro in slabo, kakor jih je volja, in se pri tem ne držijo nobenih postav. Zatorej se je začel učiti pri njih in hoditi po njihovih poteh. Svoje prave misli je globoko zaklenil vase in svojih resničnih namer ni nikomur izdal. Zakaj svet je bil velik in močan in Lorenzo majhen in slab.

5.

Očetova delavnica se mu je zdela kakor čarovniška kuhinja, polna neznanege orodja, ki mu je skušal skrivaj izvabiti smoter. Ni trajalo dolgo, pa se je čutil mojstra v njej. Izdeloval je naprave, ki jim je določil skrivnostni namen. Ali oče in brata so bili večni sovragi njegovega truda. Kar jim je prišlo njegovega v roke, so razdejali.

6.

Ko se mu je torej porodil v glavi načrt za neki prav svojevrsten stroj, si je sklenil zgraditi lastno delavnico. Izbral si je iz sosesčine nekaj dečkov, ki bi mu naj pri delu pomagali. Vojakom, ki so šli ropajoč skozi deželo, je ugrabil vrečo smodnika. S pomočniki je navrtal v travnik ob gozdnem robu poševen rov v zemljo, stlačil vanj razstrelivo in si izstrelil v zemlji obsežno jamo. Vanjo so mu nanese kamenja in z njim obzidali in trdno podprli strop in stene. To so mu prisegli, da ne bodo nikomur izdali, kar bi videli ali delali pri njem, so se lotili skrivnostne naprave.

7.

Ko so bili z delom gotovi, so se zelo začudili. Zakaj stroj je bil s svojimi železnimi kleščami podoben pravi peklenški pastji.

Preizkusiti je bilo treba njegovo učinkovitost. Lorenzo ga je postavil na kraj, koder so se podili psi in mačke. Ali žival je bila previdna in se je skrbno izognila sumljivi deščici.

8.

Tedaj ga je spreletela čudna domisljica (srce mu je ob njej podvojilo hitrost svojih utripov). Dečkoma, o katerih je vedel, da mislita komaj uro naprej, je velel položiti napravo na stezo, po kateri je hodila stara Pepina v me-

sto. Z ostalimi je oprezoval, skrit v gošči, kaj se bo zgodilo.

9.

Stara Pepina je stanovala v samotni hišici ob gozdu, nedaleč od Lorenzove delavnice. Čez dan je stregla pri gospodi v mestu, proti večeru pa se je vračala z izkupičkom domov. Ko je šla tisti dan po svoji običajni poti, je hipoma strahovito zaropotalo pod njenimi nogami in stroj jo je z železnimi kleščami zagrabil zanje. Odrevenela je od groze, srce ji je prenehalo utripati; zrušila se je na tla in izdihnila, zadeta od kapi.

10.

Dečki, ki so iz gošče videli, kaj se je zgodilo, so se razkropili na vse strani. Z najhujšimi grožnjami jih je Lorenzo naposled prisilil, da so mu pomagali spraviti starko v votlino. Brez besed in drhteči po vsem telesu so strmeli ob plapolajočem plamenu sveče v njen grozotno spačeni obraz. Lorenzo jih je preštel in ko je videl, da so vsi v jami, jim je ukazal počakati par trenutkov, češ, da skoči k bližnjemu studentu po vode. Skrivaj pa je vzel vrečo smodnika, ki mu je bila ostala od takrat, ko so si bili izvrtali podzemsko delavnico, in jo naglo zadelal v izdolbino hodnikove stene. Potem je napejal netilno vrv in jo zunaj rova zažgal. Nakar je zbežal proti gozdu.

11.

Ni bil še daleč, ko je strahovito zabobnelo. Posluhnil je; med gromom je natančno slišal obupne krike otrok. Vrnil se je in ko je videl, da je pod ruševino vse mirno, je naglo stekel domov. Bled ko smrt je povedal, da je tisti čas, ko je sam odšel zaradi potrebe iz jame, v njej strašno zagrmelo in da so stene najbrže zasule otroke. Ves okraj je planil tedaj na noge, toda ko so naposled prikopali do otrok, so jih našli mrtve, zasute od zemlje in težkega kamenja. O tem, kako je prišla mednje stara Pepina, ni črnil Lorenzo ničesar in naj so ga še tako izpraševali. Dejal je le, da ni ne videl, ne slišal, da bi bila prišla.

12.

Trdo so ga kaznovali in dolgo se ni smel ganiti iz hiše. Moral se je učiti očetove obrti, čeprav je bil pri sebi odločen, da se ne bo nikoli posvetil temu poklicu. Toda čutil je, da se ne sme upirati staršem, dokler se ne poležejo

govorice o grozni nesreči, s katero je bilo v zvezi njegovo ime. Bilo mu je takrat osem let.

13.

Giorgia, najstarejša, je dal oče v samostansko šolo, da bi se izučil, če bi šlo po sreči, za duhovniški stan. »Zakaj njemu ta predpravaica?« je mislil Lorenzo pri sebi; in že je v njem znova zaključeval črv zavisti.

Nekoč, ko ni bilo brata doma, je odprl knjigo in ponavljal v duhu besede, ki jih je slišal čitati Giorgia. In glej! Nenaadno je znal čitati. In minil je komaj mesec dni, pa je umel tudi pisati in računati. Odslej so mu bila odprta vrata v vso človeško modrost.

14.

Zgodilo se je nekoč, da je dobil stari Spadoni pismo od oblasti in ker sam ni znal, ga je dal čitati Giorgiu. »Sedaj mi ne bo treba laziti več okrog pisarjev, ko imam tebe,« je dejal. Njegov prvorojenec je vzel pismo v roke; toda nevajen pisave odraslega, ga ni vedel razbrati. Tedaj je pristopil Lorenzo k očetju ter mu rekel: »Še jaz naj poizkusim, oče.« »Kako boš znal ti, ki se nisi učil, česar niti to teslo ne ume, ki se že leto dni vlačijo po šolah?« Ker pa le ni odjenjal, mu je naposled izročil pismo. In njegov drugi ga je prečital tako gladko, ko da ga zna na izust. Vsi so se čudili, odkod mu tolikšna učenost. Oče mu je od veselja od tistihmal pustil veliko svobodo.

15.

Ko je živel tako v svoje misli pogreznjen, se ga je lotila neizmerna želja po nekem, s katerim bi se mogel razgovarjati. In ko je videl, kako hodijo njegovi vrstniki drug z drugim, ga je globoko v srce zapekla njegova osamljenost. Vsakomur, ki mu je prišel naproti, je pogledal v oči, da vidi, če najde pri njem odziva. Dolgo je iskal in z vztrajnostjo. Naposled je vendarle našel pravega.

16.

Giovanni mu je bilo ime. Bil je velik plavolasec in ko ga je Lorenzo prvič uzrl, mu je čudno utrepetalo srce. »Ta je!« si je rekel. Obstala sta in si gledala nepremično iz oči v oči; nobeden ni hotel prvi povestiti pogleda. Naposled sta se približala drug drugemu, zaplela se v pogovor in ne da bi vedela ne kdaj ne kako, ju je objela go-

sta tema noč. Odslej sta se shajala dan za dnem ter si postala neločljiva prijateljca.

17.

Lorenzo mu je pravil o svojih daljnih načrtih, ki jim sam ni poznal pravega smotra ter jih zatorej obdajal s skrivnostno temo. S tem je Giovannija še bolj priklenil nase. Učil ga je čitanja in pisanja, češ da jima bo pri nju-
nih dejanjih neobhodno potrebno. In že se je takrat zdelo Giovanniju, da ploveta po neznanih morjih velikim ciljem naproti.

Sam se je učil latinsko in grško in se poglobljal v zakone prirode. Čital je stare modrijane in se razgovarjal z učenimi patri, ki so mu posojali redke knjige. Lahko se je rogal svojemu bratu, ki je lezel le počasi iz prvih povojev učenosti.

18.

Kmalu se je razširil po sosesčini glas o njegovem znanju. Vrstniki so ga motrili z zavistjo. Nekateri so iskali njegove družbe, da bi se s tem postavili, drugi pa so govorili: »Spadonijev je, saj ga poznamo. Kaj bi se delal pred nami večjega, kakor je! Kovač bo, kakor njegov oče.« Lorenzo pa se je izogibal vsakogar; hodil je samo z Giovannijem. Zato so zasmehovali tudi tega: »Njegov hlapec je, knjige mu nosi in kakor pes ga spremlja.« In tudi mnogo grdega so si izmišljali o njima.

19.

Ko je bilo Lorenzu dvanajst let, je bil videti že dorasel mladenič. Zato ga je bilo sram, da se je moral kazati v slabih oblačilih, kakor so jih nosili obrtniški vajenci, njegovi vrstniki, da si je bil sam že zdavna opustil delo v kovačnici ter se posvečal le še knjigam in učenosti. Tudi bi bil rad poslušal modre glave na univerzi, toda ni hotel biti eden tistih, ki si služijo to pravico s ponižujočimi deli. Zelel je biti neodvisen in svobodno razpolagati s sredstvi. Zato je pregovoril Giovannija, da sta začela trgovati z malenkostmi, ki sta jih kupovala od potujočih trgovcev in jih potem zopet prodajala. Vendar je bil dobiček tako pičel, da sta vse, kar sta zaslužila, sproti potrošila.

20.

Pri svojem poslu sta spoznala trgovca, ki je nameraval potovati v Benetke, da nakupi prekomorskega blaga. Imeti je moral torej mnogo denarja pri sebi.

Ko je slišal o tem Lorenzo, ga je hipoma spreletela misel, da bi se polastil njegove mošnje. Razkril je Giovanniju načrt ter mu prigovarjal, naj mu pomaga pri njegovi izvršitvi. Toda Giovanni se mu je odločno uprl. »Kaj hočeš, da segnjevava v tem močvirju?!« je vzkliknil Lorenzo. »Če se bojiš dejanja, boš ostal zmerom tam, kjer si danes. Poglej! Dan za dnem plovejo ladje v novo odkrite dežele; na njih potujejo možje, ki bodo osvajali neznane kraje, kjer jih čakata bogastvo in slava. Mar se pretaka po tvojih žilah voda, da ti ne vztrepetata ob misli na toliko prekrasnih možnosti sleherni živec?« Tako ga je naposled pregovoril.

21.

Bila je še noč, ko sta zapustila Padovo v smeri proti Benetkam. Skrila sta se ob poti, ki je peljala skozi gozdčič, in čakala trgovca.

Prišel je borno oblečen, da ne bi nihče slutil denarja, ki ga nosi pri sebi. Giovanni, ki je bil močnejši, se mu je po dogovoru splazil za hrbet, hoteč mu z vrečo zakriti obraz, da bi ne mogel zavpiti, niti spoznati napadalcev.

Toda trgovec je slišal njegov korak in se prestrašen ozrl. Čeprav sta imela z ruto zastrta obraza, je vendar v enem spoznal Lorenza. »Kaj ti si, Lorenzo!« je vzkliknil in mračna slutnja ga je spreletela.

Tedaj je Lorenzo uvidel, da ni nobene poti nazaj. Bliskoma je izdri nož in ga do ročaja zasadi trgovcu v prsi. »Moj bog!« je kriknil preboden, nato se je zgrudil na tla in umrl. Z mrzlično roko je poiskal Lorenzo mošnje za njegovim pasom, iztrgal mu jo in pobegnil v goščo. Bled in prepaden mu je sledil Giovanni.

22.

Denar sta zakopala nekje v gozdčiču. Od tega dne je postal Giovanni nenavadno molčeč in čeprav sta še zmerom tičala skupaj od jutra do večera, je vendarle čutil Lorenzo, da ni med njima niti sence nekdanjega soglasja. Zato se je začel bati, da ga ne bi Giovanni izdal. Velel mu je pred razpelom priseči, da ne bo nikdar in nikomur razkril, kar sta storila.

Nič redkega niso bili tistihdob podobni umori in ker so baš takrat ujeli dva znana razbojnika, so naprtili njuni vesti še ta zločin in ju obglavili.

23.

Toda Giovanni se je vedel od dne do dne bolj nerazumljivo. Sprva je odklanjal vsak delež na ugrabljenem denarju. Potem je nenadoma hotel pokupiti vse, karkoli je videl. Naposled pa je odločno zahteval, da mu izplača Lorenzo dogovorjeni del. Ko ga je ta vprašal, čemu potrebuje nenadoma tolikšno vsoto, se je najprej zmedeno izgovarjal, potem pa priznal, da hoče pobegniti iz kraja, kjer ga spominja vsak korak njegova strašnega zločina.

Ob teh besedah se je Lorenzo strahoma zórznil. Še enkrat mu je skušal dopovedati, da bi utegnili zbuditi tako nenaden beg pozornost in sum ter da bi lahko prišli na sled njunemu dejanju. Toda Giovanni je vztrajal pri svojem. Da bi ga zadržal pred nepremišljenim korakom, mu je Lorenzo obljubil, da pojmeta naslednjega dne po denar. Še tisto noč pa je sam odkopal plen in ga ponesel drugam.

24.

Drugo jutro sta odšla z Giovannijem po denar. Dospelši na mesto, kjer sta ga bila zakopala, je moral Lorenzo naposled priznati, da ga je skrtil drugam, ker se je bal, da ne bi storil prijatelj v razburjenosti kaj nepremišljenega.

Giovanni se je tedaj silovito raztogotil. »Ogoljufal si me!« je zavpil nanj, popadel ga za vrat in ga pričel daviti.

Lorenzo se mu je le z največjim naporom izvil iz rok. »Norec!« je krliknil. »Po vsej sili naju hočeš pogubiti.« Hipoma pa se je nasmehnil, zakaj prešinil ga je bil grozovit načrt. Začel je prijatelja miriti in z navidezno popustljivostjo ga je premamili, da mu je sledil po stezi, dokler nista prišla do prepada. Tu je kakor slučajno obstal, še vedno prigovarjajoč mu. Nenadoma pa se je zakadil vanj in ga pahnil v globino. Potem se je vrnil žalosten, saj je ugonobil edinega prijatelja.

25.

Ko pa Giovannija le ni bilo domov, je prišla njegova mlajša sestra Beata povprašat k Lorenzu. Ta se je na videz začudil, rekoč ji: »Nič ne vem, kam naj bi bil odšel. Prav tako, kakor vselej, sva se ločila tudi snoči.« In ker ni vedela, kaj bi ga še vprašala, ga je prosila, da se poda z njo na dom. Šel je in ko je prišel tja, so ga ogovorili njeni starši: »Kaj je bilo Giovanniju, da je bil zadnje čase tako tih in zamišljen? Tebi je

gotovo zaupal, ki si mu bil najboljši prijatelj.« Lorenzo jim je odvrnil: »Ze nekaj časa je, odkar sem opazil na njem izpremembo. Polagoma sem izvedel, da skriva v srcu ljubezen do deklice, ki si je bila izbrala drugega.« Tako je lagal, starši pa so vzklíknil v obupu: »O, bog! Gotovo si je nekaj prizadejal iz nesrečne ljubezni.« In odslej so vabili v hišo Lorenza, da jim je govoril o njegovem sinu in svojem prijatelju. On pa je zahajal tja zavoljo prelepih Beatinih oči, ki so bile modre kakor vijolice.

26.

Naposled je našel lovec Giovannijevo truplo. Pokopali so ga v neposvečeno zemljo in mnogo solz so prelili za njim njegovi.

Lorenzo je kupčeval kakor poprej in ker je imel zdaj mnogo denarja, je svojo trgovino lahko močno razširil. Kupil si je svilena oblačila in si pripasal meč okrog života. Tako da so mislili, ko se je izprehajal po padovanskih ulicah, da je plemiški sin. Sosedje so se mu posmehovali vsi srditi. »Glejte! Kovač je rodil princa!« so govorili, kadar so ga zagledali. Tudi brata njegova je prevzela zavist in iskala sta, kje bi mu mogla škodovati.

DALJE

Webb: Vodne ptice (lesorez).

INSTITUT ZA PROPAGANDO UPODABLJAJOČE UMETNOSTI V VARŠAVI

INŽ. D. ŠKERLAVAJ

(Z lesorezom WL. SKOCZYLASA »PROFIL CORALAC na ovitku)

Novo življenje mlade Poljske v Varšavi je ustvarilo tudi I. P. S. (institut-propagandy-sztuki) kot dopolnilo zahente (zachećy), ponosne in dostojne pinakoteke velikega naroda, ki mu jo je dal ogromni patriotizem tik pred letom 1863. Institut P. S. da mnogo misliti onemu, ki ga vsaj nekoliko zanima poljska kultura in umetnost. Z njim je postala meja med staro in mlado generacijo bolj očitna in nam kaže novo stremljenje in psihologijo mlade generacije v bujni obliki. Do svetovne vojne je bila merodajna provincialna umetnost Poljske pod tremi režimi: ruskim, nemškim in avstrijskim. Tako je imela petrograjska akademija velik vpliv na poljske umetnike, ki so se udeleževali v Petrogradu in Varšavi, enako monakovska šola in avstrijsko-nemški vpliv z dunajsko-italijanskim umetniškim tipom. Znan je bil Krakov z norimberško-italijansko staro kulturo, nato Poznanj in Varšava. Varšavski umetniški milje je imel močno književno-narodno obiležje. Središče te umetnosti je bila varšavska zahenta, h kateri se je priključila šola Gersona in krakovsko matejkovski vplivi.

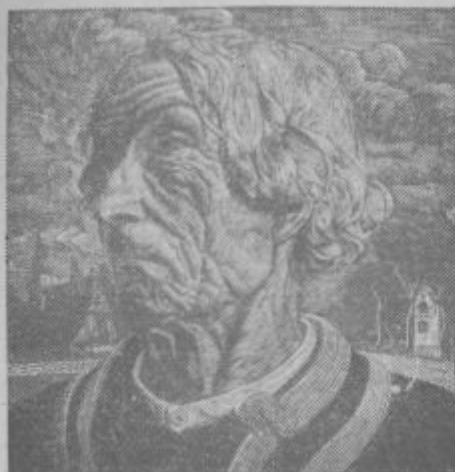
Po daljšem boju so pristopili še Witkiewicz in Helmonsky in nato cela vrsta monakovskih umetnikov, katerim je načeloval Zmurko. Tako je bilo do svetovne vojne. Nasprotno pa so se godile medtem v Krakovu velike reči. Pojavili so se vplivi francoske umetniške kulture 19. stoletja, dalje imena kot Rodakowski, Mihalovski, ustanovitev društva prijateljev lepih umetnosti in ustanovitev šole za upodabljačo umetnost z Luškiewiczem in Mateljkom, končno »Mlada Poljska« akademija za upodabljačo umetnost in društvo »Sztuka« z Falatom, Aksentovičem, Vispianjskim in Weisom. In spet je nastopila gravitacija k Franciji (Pankiewicz) in k dunajske secesiji (Mehoffer).

Po svetovni vojni je spremenila Varšava silno svoje obličje. Sledila je kulturna in politična centralizacija in z njo boj najmlajše generacije s staro. Ta boj

VLADISLAV SKOCZYLAS:
JANOSIK (lesorez)

Janosik je legendarna osebnost razbojnika Tatr, »junaka«, ki konča svoje življenje v tragiki — nezogiben epilog pestrega razbojniškega žitja. Janosik je tako rekoč ena izmed glavnih tem umetniške tvornosti Poljske. Najprvo ga oblikuje poljudna umetnost v slikah, pesmih, plesu in povesti. Pozneje nastopa v literaturi in plastiki in končno v glasbi in v filmu (F. Goetel). Imena poljske umetnostne elite so tesno spojena z njegovo osebo. V književnosti Tetmajer, v upodabljačiji umetnosti Vl. Skoczyłas, V. Stryjenski, v glasbi Szymanowski. Janosik ima lepo ozadje: hribovsko vas s čudovito arhitekturo, skale, gozdove Tatr, planšarje, nošo in tip človeka, vse ohranjeno v neskaljeni prvotnosti.

VLADISLAV SKOCZYLAS:
GLAVA GORALA (tesorez)
(Góral po naše »hribovec«)

je ustvaril I. P. S. Institut za propagando umetnosti je istočasno kot salon protiutež »zahente« z izredno visokim umetniškim nivojem. Tam lahko vidiš današnjo Poljsko. Ohranile so se tradicije prave umetniške kulture, s katero so tesno združena imena kakor: Kolakowski, Michalowski, Słewiński, Gierimski, Pankiewicz in Podkowiński.

I. P. S. izvršuje istočasno nalogo, upoznavanja poljske javnosti s pravo sodobno umetnostno kulturo.

V naslednjem navajam nekaj stavkov iz govora prof. Wl. Skoczylasa.

Odkar je Varšava stolno mesto Poljske, je osredotočila ne le politične in upravne oblasti, temveč je postala tudi središče poljskega umetniškega življenja. Število umetnikov v njej stalno stanojočih se je podvojilo, število inteligence pa presega nekajkrat ono izpred vojne dobe.

Ustanovitev I. P. S. je nastopila v času, ki je bil silno neugoden za razvoj umetnosti. Ni mogoče zamolčati, da odjemalcev nimajo v sedanjem času umetnost kot umetniki in se proizvodi umetnosti smatrajo le za luksuz. Če to omenjam, pravi prof. Wl. Skoczylas, to ne zato, da bi izzval usmiljenje in pomilovanje javnosti nasproti umetnikom, temveč zato, da poudarim ogromno energijo teh kulturnih delavcev, ki delujejo večkrat v naravnost žalostnih in obupnih razmerah, pa ustvarjajo dela, ki so dika in ponos njih samih in njihovega naroda.

Program mladih je skiciran v naslednjih vrstah:

Pokazati na razstavah maksimum stvariteljne sile in vplivati uspešno na dvig umetnostne kulture širših slojev. Sprejemati na razstave dela skrajnih realistov, kakor tudi abstraktnih formistov, katerih proizvodi so večkrat le plod sodobnega umetniškega iskanja. Spoštujemo vsako iskreno prizadevanje pravih talentov, toda priznavamo, da nam je bolj simpatično iskanje novih potov v umetnosti kakor pa ugodno korakanje po širokih cestah. Ne bomo podpirali posnemanja, četudi najbolj slavnih moj-

Stanisław Witkiewicz: POGREB

strov, ahi pa tako zvanega modernizma.

S tem, da ustvarimo umetniško javno mnenje, bomo stremeli za tem, da se izkristalizira bistvo poljske umetnosti, ki ima svoje lastno narodno obličje. Mišlimo tudi na razstave inozemskih umetnikov in jih bomo podpirali. Ne priznavamo delitve na tako zvano čisto in upo-

rabno umetnost, temveč bomo enako pozorni na vse panoge upodabljaajoče umetnosti, tako slikarstva, kiparstva kot arhitekture in grafike.

To so stavki iz govora velikega poljskega umetnika ob otvoritvi razstavnih prostorov na imponantnem trgu maršala J. Pilsudskega v Varšavi.

NA VRHU NORDKAPA

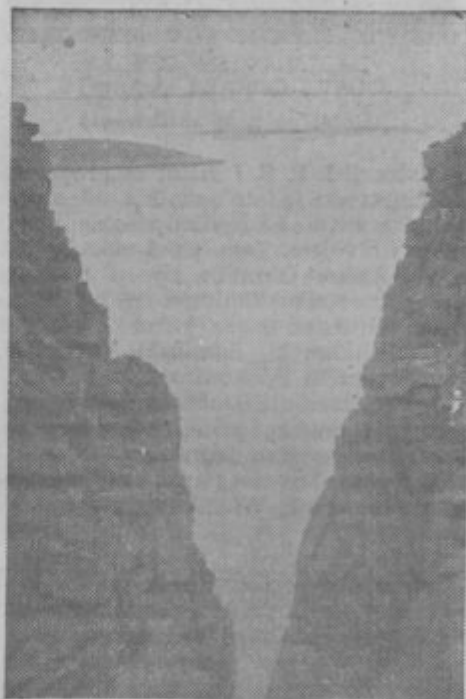
DR. BOZO SKERLJ

PTIČI — HORNVIKEN — »MONTE ROSA«

Se preden smo dosegli široko ustje Porsangerfjorda, smo se peljali tik mimo visoko iz morja štrleče skale. »Lofoten« je krepko zatulila; efekt je bil presenetljiv: s skale se je pognalo na tisoče ptičev, ki so jo začeli preplašeno obletavati. Prej je bila skala — pa to ni majhna skala, to je čisto imponantna skala, ki bi jo najbolje še primerjal z blokom visokih stavb okoli Kreditne banke — temnosiva, zdaj se je zdelo z ladje, da sneži okoli nje. Težko si predstavljate tolikšno množino ptičev, večnoma galebov. Ti ptiči imajo tu svoja gnezda in za redke naseljence na ne preveč oddaljeni obali so njihova jajca važen živež poleg stereotipnih rib.

Svoj čas so — zgolj v zabavo tujcev — na ladji ustrelili, če je plula mimo take ptičje skale. Zdaj je to prepovedano, toda top nadomešča sirena. Premišljal sem, če niso morda te prometne družbe, ki prevažajo izletnike sem gor, sklenile kakšno tajno pogodbo s temi ptiči, zakaj tod plove vsak dan vsaj ena ladja, ki neznansko zatuli; morda je to za ptiče le znak: zdaj se pokažite in producirajte! In bodite kolikor mogoče preplašeni!

Kmalu smo zavili proti severozapadu in se s polno paro usmerili proti Nordkapu, ki se je v jasnem popoldanskem soncu prav dobro videl. Vožnja je bila to pot mirna kakor na jezeru, sonce je prijetno grelo in obetal se nam je lep in edinstven užitek: ogledati si Severno ledeno morje z Nordkapa, z »najsevernejše« točke matere Evrope. Bili smo že blizu cilja, ko se je na obzorju pokazala velika ladja, ki se je z znatno hitrostjo bližala iz smeri od Grumantov (Spitzbergen). Še malo nismo slutili, kaj pomeni takšna velika ladja za mir-

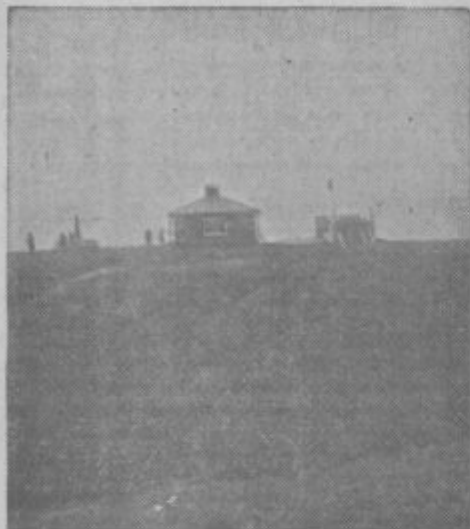

Prepad na Nordkapu

ne in nič hudega slutite občudovalce božje narave.

Ustavili smo se v zalivu Hornviken. S pristana se je hitro bližal motorni čoln, ki je sprejel nas tujce. Ob visokem ogrođju z železnim stopniščem smo pristali in se izkrcali ter po ozkih stopnicah zlezli na suho. Takoj smo se podali na strmo pot navzgor. Zlesti je treba po sicer dobri, a vendar kamniti in strmi poti kakšnih 280 m visoko, da se doseže visoka planota, po kateri je potem še dober kilometer do najsevernejšega konca.

Na ladji so nam resno svetovali, naj si oblečemo plašče. Seveda smo ubogali in tako smo zdaj v potu svojih obrazov preklinjali, kar se je preklinjati dalo, kajti takole oblečen lesti po strmini ni ravno zabava.

Hišice in spomeniki na Nordkapu
(proti severu)

Napredovali smo hitro in kmalu dosegli pol pota ter se malo ozrli. Razgled v dolino je bil že odtod res lep in svojstven. Poleg »Lofoten« je stala tudi že velika »Monte Rosa« iz Hamburga. Prav dobro smo spoznali ogromno razliko med obema ladjama, saj ima »Monte Rosa« okoli 20.000 ton! Pravkar so z nje spuščali čolne, da izkrcajo obiskovalce Nordkapa. Torej le hitro naprej, da bomo prej gori. Sicer pa imamo časo komaj dve uri in v Baedekru stoji, da je treba računati navzgor vsaj 50 minut!

Kobacali smo čez drva in stru kviljku in smo res kmalu dosegli vrh, kjer je stala okrepečevalnica. Zagledali smo sonce (ob 8. zvečer!) in zajel nas je obljubljeni veter, tako da smo res prav radi oblekli spet plašče.

Pot je zavarovana z žico, zakaj že tu piha močnejši veter ali če je celo viharo (kar lahko nastane vsak hip!), potem vas bi odneslo preko roba prepada in treščilo dol ob pečine ali pa v morje. Trda tla pokriva le nizek mah, vse je tako ravno in gladko, da se ne bi mogli nikjer prijeti. Malo pred naj-severnejšim koncem je postavljeno kamenito znamenje na najvišji točki (307

m). Odtod se vidi preko globokega prepada, ki se tu zareže globoko v planoto, hišice na samem Nordkapu in še preko njih na Severno ledeno morje, ki se v daljavi zlije z nebesnim svodom. Na zapadu se skriva sonce v večerne megle, kmalu bo zatonilo popolnoma, toda mrak bo še ostal, še skoro vso noč. Proti vzhodu je videti v daljavi še Nordkyn in vsa obala, ki se vieče proti jugu kakor siva kulisa ozadja. Nič več ni mogoče razločevati globokih sarez fjordov in jarkov, vse je zlito v večerno sivino, še morje in nebo sta sivkasto modra.

Okoli prepada gremo k največji hišici, dobro zgrajeni iz lesa, gremo okoli nje na njeno severno stran, pa glej: »Herrer«, »Damer« (si lahko mislite, kaj?). Nekoliko čudno se nam je zdelo to, toda — tipično norveško-stvarno. Ta hišica ima več praktičnih razlogov, najvažnejši je pač ta, da prihaja semkaj mnogo tujcev.

Na Nordkapu imajo posebne znamenke in poseben žig in kar naravno je, da

Laponska otroka na Nordkapu

smo pisali. »Pošta«, če jo smem tako imenovati, je tudi še v trdno zgrajeni hišici na južni strani. Bolj čudno pa je, da je okrepečevalnica zgrajena le tako na lahko, da se mi je sama zdela potrebna okrepečila v obliki močnih žic in težkih kamnov, da je ne bi odpihalo.

Najbrž tu pač ni vse leto, marveč samo za časa tujskih poplav.

Tudi spomenik je na Nordkapu in dve spominski plošči v spomin na obiske dveh vladarjev. V okrepčevalnici prodajajo seveda tudi spominske predmete. Zlasti zanimivo je n. pr. to, da je tu na vseh kamnih norveška zastava in bel napis NORDKAP; in vsi kamni so tako lepo okrogli in zglajeni, da so res problem za mineraloga in arheologa. Pa sem iskal na okrog in sem res našel kamen, navaden kamen, ki ni bil zglajen in ne okrogel, ampak voglat, pač kakor kamen, in ni imel norveške zastave, niti ne napisu NORDKAP. Spravil sem si ta redek kamen in še danes ga hranim kot spomin.

Ko smo se vračali, je bilo že mračno. Kmalu smo srečali dva laponska otroka, ki sta v svojih slikovitih nošah hitela za tujci prodajat koščene nože. Fotografiral sem ju; večji me je malo nezaupljivo gledal. Ko sem mu dal nekaj drobiža, je bil znatno bolj zaupljiv in je potem s svojim mlajšim bratom veselo iskal dalje žrtve za svoje spominske nože.

Nismo še dosegli jarka, po katerem moramo zlesti spet k zalivu Hornviken, ko smo srečavali že prve potnike z »Monte Rose«. Dokler jih je bilo malo in še na široki planoti, je bilo še dobro, toda ko smo prišli k onemu jarku in pogledali v Hornviken: o, ti moj Bog, vse to hoče na Nordkap? Dobesedno kakor dolga pestra kača se je vil trak tujcev brez presledka po strmi poti proti nam. Zadnje iluzije, da smo z Nordkapom doživeli kaj posebnega, so sfrčale k vrugu.

Ko smo prišli v dolino, smo imeli še nekaj časa, da si malo ogledamo okolico. Zanimivo je to, da v tem dobro zaščitenem jarku, po katerem vodi pot na visoko planoto, še prav lepo uspeva trava, da celo nekatere cvetlice. Trgati se pa tu ne sme ničesar, ker je vse pod zaščito zakona. Naše dame bo gotovo zanimalo, da stanejo hermelinčki tam gori le 4 do 4.50 norveških kron (okoli 50 dinarjev) komad, kar gotovo ni drago. Žal, niso bili prav lepi, saj so bili namenjeni bolj za spomin. Prav tako za spomin so prodajali palice, uteži za pisala, močnjčke in tulenjevih tačk, nože z napisom NORDKAP (kakor da bi bil nož zato kaj drugega), kozarce z napisli; skratka bilo je tu prav vse dobiti, kar dobite tudi na božjih poteh, razen hermelinčkov, le da so napisli tukaj drugič. In ljudje — civilizirani Srednje-

evropci — so se za vsem tem prav tako pehali kakor za odpustki. Slišali ste lahko vse jezike, bilo je živo kakor na sejmu.

Ločiti smo se morali od tega vrvenja in se vkrcati na motorni čoln, ki nas je hitro pripeljal k ladji.

Honningsvaag (ribiški pristan)

Blížali smo se Honningsvaagu, ko smo na vzhodu opazili mesec, ki se je lepo rumeno zrcalil na nizkih valčkih mirnega morja. Lepa mirna noč se nam je obetala. V Honningsvaagu smo šli spet na sprehod; in ker zadnjič nisem mogel pokazati, kakšen je prav za prav Honningsvaag, pa si ga oglejte danes.

KAKO HITRO RASTEJO NOHTI?

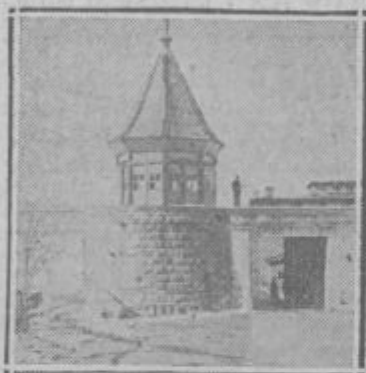
Civilizirani ljudje si nohte zmerom sproti režemo, tako da nimamo nikoli prilike točno preračunati, kako naglo nohti prav za prav rasto. Take prilike je človek deležen samo pri nesrečah, če zgubi cel noht in mora čakati, preden mu zraste nov. Pokazalo se je ob takih prilikah, da poleti nohti hitreje rastejo nego pozimi. Nov noht zraste pozimi v nekako 132 dneh, poleti pa v 116 dneh. Preden zraste nekemu za prsti dolgi nohti, kakršni so moderni pri boljših ljudeh na Kitajskem, mora potrpeti najmanj dve leti. To velja za desno roko. Na levici rasto nohti še nekoliko počasneje.

ŽIVLJENJE IN SMRT V SING SINGU

(LEWIS E. LAWES)

PETO POGlavJE

Večina ljudi se spotakne in mnogi padejo. O več predsednikih Zedinjenih držav vemo, da so živeli nemoralno. Marsikateri med njimi je bil dostopen podkupovanju, neki so bili sokrivi umorov, drugi pa so zagrešili zločin dvoženstva. Če si ogledamo družine z najimenitnejšimi

Vhod v Sing Sing

imeni, nam ni treba iskati daleč po rodoovniku in naleteli bomo na vislice ali ječo.

Po vseh družbah najdemo imenitne ljudi, ki so deležni občega spoštovanja, čeprav izvira njihovo bogastvo iz hazardnega kvartopirstva, ki je običajno nezakonito in često celo v mnogih ozirih zločinsko.

Marsikak ugleden finančnik je dosegel uspehe z blatenjem svojih tekmecev in s podkupovanjem državne uprave. Ti ljudje iz visokih slojev so prav takšni zločinci kakor navadni lopovi iz podzemlja. Dejstvo, da je pod gotovimi okoliščinami prilično že vnaprej določeno, da se bo zgodilo zlo delo, ne daje veljavnega izgovora za zločin, niti ne more rešiti kriveca odgovornosti.

Toda ne glede na nerešeno vprašanje, ali se človek svobodno odloči za svoje dejanje ali ne, ima vsaka organizirana družba dolžnost, da se brani kajti pravice in potrebe družbe so nad posamezniki. Naša družba, ki skuša spraviti v

sklad celo mešanico teorij, med katerimi jih je že več zastarelih in obrabljenih, je zločinski problem še bolj zamotala in kar je še hujše, uspelo ji je, da je povišala število zločincev.

Zločin je neomejen pojav, toda družba je tako nepopolno urejena, da ji uspe pripeljati pred pravico le majhno število kršilcev zakona in še v tem primeru so obsojene samo »majhne ribice« brez družabnega ozadja.

V državi New York je kazenski odbor napravil statistiko za leto 1926. Po tej statistiki je bilo v omenjenem letu v mestu New Yorku aretiranih 19.468 ljudi, od teh jih je prišlo pod obtožbo le 5.622 in v Sing Sing je bilo pripeljanih komaj 1.178. Družbi pa ne uidejo samo veliki zločinci, ki služijo za vzgled mladim razbojnikom ter jih navajajo k zločinskim dejanjem, družba tudi nepopravljivo greši v postopanju z zločincem.

Kaznjenci čistijo cementne hodnike med obzidjem jetnišnice

Neke ubije po starodavnem zakonu »oko za oko«, druge kaznuje z zaporom, izpreminjajoč dozo po težini greha in razpoloženju sodnika, ki često zelo malo ve o praktičnem kaznoslovju. Do sedaj še ni bil narejen noben smotren korak za prevencijo zločina in poboljšanje zločinca, zato neprestano rastejo novi zlo-

činci, že kaznovani pa postajajo še za-grizenejši zaradi nespametnega in često nepravilnega postopanja.

Rojen zločinec, kakor živi v ljudski predstavi, je bajka, toda kršitev zakona je dejstvo. Vsi oni, ki kršijo zakon, so zločinci, če jih je roka pravice zagrabila ali ne.

Pod strmo pečino, 30 milj od vzhodnega nasipa reke Hudson v New Yorku, kjer so pred 300 leti Indijanci Sinck Sinck kurili svoje signalne ognje, stoji podolgovata, skrinji podobna zgradba, sezidana iz neoklesanih skalnatih blokov: to je jetnišnica Sing Sing. V temnem zidovju z nizko streho iščeš zaman vsako sled arhitektonske lepote. Tu vlada le neizprosna, ki izteza svojo pošastno

roko iz mrkega zidovja, mraz pokriva vso okolico kot mrtvaška rjuha in težak vzduh duši človeka kot velika skala.

Tukaj za temi mrzlimi zidovi, odrezani od svobodnega sveta z vrati in mrežami iz najtršega jekla, je plačalo nad 60.000 ljudi z muko in bolestjo kazni, ki jim jo je naložila maščevalna družba, ker so kršili zakon. Za večino je slednjič vstal dan svobode, bilo je pa tudi mnogo takih, čijih križev pot se je končal izven zidov na pečinah tik ob galeriji št. 25 — na jetniškem pokopališču. Kdo so bili ti ljudje? Kakšni so bili njih zločini?

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)
(PONATIS TUDI V IZVLECKU NI DOVOLJEN)

ČLOVEŠKI VONJ

Nietzsche se je nekoč izrazil, da je njegov genij v njegovih nosnicah. Dejstvo je, da imajo nekateri zelo diferencirani ljudje visoke kulture izrazito ostre čute, ki jih po eni plati dvigajo v paradiz, v drugi so pa pekel zanje. Osiri čuti so kaj dvorezen dar narave. Lastniku prinašajo več muke, kot so je kdaj deležni navadni, v tem pogledu robustno grajeni ljudje. Taki žive navadno tesno na meji med zdravjem in boleznijo.

Pred kratkimi sto leti je pohajal po Parizu priletel, prav siromašno oblečen možak, ki je nosil oprtano skrbno zaprto stekleno omaro z različnimi vrstami cvetlic. Zmerom je bil videti žalosten in pobit in počasi se je izvedelo za njegovo bedno življenje. Ta mož se je ponudil ljudem, da jim bo prirejal cvetlične koncerte, kar je seveda vzbujalo obilo smeha. Njegova steklena omara je bila razdeljena na dvanajst predalov, pokritih z lesenimi poklopci, ki so se odpirali na pritiskanje klaviature. V vsakem predalčku so bile cvetlice drugačnega vonja. Mož je v taktu prestavljal prste po tipkah in zapovrstjo so se odpirali poklopci nad cvetlicami. Kadar je tako igral na svoj cvetlični instrument, se mu je oko razžarelo, in obstal je kakor zamaknjen. Krog njega so se širile cvetlične vonjave v čudovito ubrani harmoniji. Zanj je morala biti to nebeška muzika, toda ljudje so ga zaradi tega spravili v umobolnico. Da je svobodo izgubil in da so razbili njegovo cvetlično omaro je moža na smrt potro. Samo neki pisatelj, njegov sodobnik le pripomni, da živi na svetu mnogo finih uglašanih duš, ki morajo umreti, ker okolica ne more razumeti njih blaženosti in gorja.

Oster vonj odkrije človeku marsikako skrito zanimivost. In tu ne gre zmerom samo za nežne ali lepe vonjave, marveč dostikrat za čisto prozaične duhove. Tako

n. pr. Goethejev Wilhelm Meister v svoji »Učni dobi« priznava, da je bila igra z lutkami zanj samo zaradi tega tako mikavna, ker je lahko vsrkaval vase tisti posebni vonj, ki so se ga navzele lutke v jedilni shrambi. Tudi mnogi zbiratelji starin in elične robe se podzavestno navdušujejo prav za prav nad posebnim vonjem, ki diha iz starih tkanin, keramike, i. t. d. Mnogi priznavajo, da jim je ta ali ona knjiga samo zaradi tega prijetna in jo navdušeno čitajo, ker ima poseben, zanje prijeten vonj. So bibliofili, ki pri kupovanju vsako knjigo ne samo prelistajo, marveč tudi poduhalo. Precej bližnje je naziranje, da nekatere vonjave sproščajo in netiljo fantazijo in skoraj gotovo je, da so bili nekateri veliki možje zlasti pisatelji praveci fetišisti za vonjave. O Schilleru je znano, da je bil predal njegove pisalne mize zmerom napolnjen z jabolki. Samo abstraktnim mislecem je vonj zmerom veljal za neki povsem nepotreben čut. Kant se drugače gotovo ne bi bil izrazil, da ta čut ni vreden kultiviranja.

Nekateri ljudje imajo skoraj paste oster nos. Marco Marci poroča v svoji knjigi »Philosophia instaurata« iz leta 1662 o nekem redovniku v Pragi, ki je znal samo po vonju povedati, čigava je ta ali ona reč ali kdo jo je imel v rokah. Baje je znal na ta način razlikovati celo dobre ljudi od hudobnih. Tako dobrega nosu nimalo niti primitivna ljudstva, dasi je znano, da na splošno vohajo skoraj tako dobro kakor psi. Prebivalci Antilov samo po vohu stopni sledi sovražnikom, ne da bi kdaj zgrešili. Vodniki po Sahari se umejo orientirati po vonju peska, ki se menda od kraja do kraja spreminja. O indskih dragularjih je znano, da umejo brez tehtnice, brez zlatarske oslice in drugih pripomočkov samo po vonju razlikovati dragocenost kovinskih zlitin in pristnost kovancev. Ljudje, ki vnaprej du-

bajo dež ali sneg in ki se v tem pogledu res lahko zaneseš nanje, niso redki. So pa tudi taki, ki dan ali dva vnaprej duhajo tudi nevihte. Pravijo, da imajo pred vsakim viharjem tak duh v nosu, kakor da bi bili blizu žveplene kopeli.

Tudi iz klasičnega starega veka je znano mnogo primerov o izredni ostrini vonja. Tako n. pr. omenja Martial nekega Mamura, ki je vsak bakreni predmet samo poduhal, pa je precej povedal, ali je iz Korinta ali ne. Filozof Demokritos je znal povedati, ali je mleko, ki ga pije od bele ali črne koze. Fereydes je prerokoval potres po duhu vode iz vodnjaka.

Da igra pri tem, ali nam je neki človek simpatičen ali ne tudi njegov specifični vonj veliko vlogo, o tem smo skoraj vsi enakega mnenja. To je vobče poglavje zase in spada bolj v meje podzavesti, ker se nam le redkokdaj bolj očitno razkrije. C. G. von Massen, ki se je mnogo bavil s problemom človeškega vonja, navaja iz svoje prakse naslednji zanimiv primer o vplivu vonjave na človeka: Poznal je nekega sposobnega, poštnega uradnika, ki navzlic temeljitemu znanju in vrlinam zaradi intrig nevoščljivcev ni tako napredoval, kakor bi mogel po svoji sposobnosti. Nekoč je potožil o tem svojemu prijatelju in ta mu je dal prav nenavaden nasvet, kako si lahko pridobi predstojnikovo naklonjenost. Razložil mu je, da ima mož izredno fin nos in da mora temu — kako bi dejal — na poseben način podvortiti, če hoče imeti uspeh. Nasvetoval mu je, naj si pri prihodnem sprejemanju čestitk vlakne v žep nekaj kresilnikov, ki jih naj na skrivaj tare drugega ob drugega, češ da je od predstojnikovega zdravnika izvedel, da je duh od brušenja segretyh kresilnikov njemu prav posebno prijeten. Nesrečni mož takšnim čencam seveda ni mogel verjeti, toda ker človek navadno tudi vse nemogoče poskusi, kadar gre za zeleno vejico, se je le ravnal po nasvetu. Že pri naslednjem sprejemu je vzbudil posebno pozornost predstojnikovo in v naslednjih letih si je a tem nenavadnim pripomočkom priboril zelo visok položaj.

Tudi v klinični diagnostiki igra vonj veliko vlogo, čeprav se zdravniki dandanašnji tega dragocenega pripomočka mnogo manj poslužujejo kakor v prejšnjih časih. O znamenitem berlinskem zdravniku Helimu iz srede preteklega stoletja se pripoveduje, da je imel navado podajati diagnozo, čim je prestopil prag bolniške sobe in da se skoraj nikoli ni zmotil. Zlasti je znal na ta način nezmotljivo ugotoviti škrlatinko in ošpice, včasih celo že nekaj dni poprej, preden je bolezen izbruhnila. Ravnatelj bolnice Ludwig Vos je imel tako občutljiv nos, da je nekoč nekemu čisto tujemu človeku dejal, da se je le-ta celo popoldne bavil s številkami in da je preutrujen, da bi bil kos nasvetovanemu delu. Tudi ta zdravnik je znal razlikovati bolezen po vonju.

Slavni Galen je dostikrat vnaprej napovedal smrt svojih pacientov. Dejal je, da v takih primerih že nekaj časa vnaprej duha

animalično razpadanje bolnikovega organizma.

Da pes dostikrat slutí smrt svojega gospodarja, je splošno znano. Neki medicinski pisatelj poroča o psičku, ki je prav zanesljivo vnaprej izdal, kateri bolnik bo umrl. Ponoč je presunljivo lajal pod okni kandidatov smrti. Včasih se je to primerilo blizu ljudi, katerih bolezen ni bila videti nevarna, ali psiček se je le redkokdaj zmotil.

Iz navedenega se vidi, da nam ni treba biti posebno žal, če ostrost človeškega vonja od roda do rodu pojenjava. Mnoge neprijetnosti gredo na ta način mimo nas.

Henneberg: Potok

NAJBOLJSI KUHALNIKI ZA KAVO

Brez olepševanja je treba priznati, da se pije kava samo zaradi kofeina, ki ga vsebuje. Kdor si noče zmanjšati užitka, mora pri kuhanju kave pač paziti na bistveni del: da bo namreč v gotovi kavi kar največ tega mamila. Proučevanje najrazličnejših vrst kahalnikov za kavo je pokazalo, da preide skoraj pri vseh enaka množina kofeina, kolikor ga je bilo v kavinem zrnju, pri kuhanju v tekočino. V četrt litru gotove kave je nekako 200 miligramov kofeina. Nekoliko večji odstotek kofeina se dobi edno pri tako zvanem »karlovarskem« načinu kjer se kava pred kuhanjem popari. Na splošno pa velja, da kofinski kahalniki ter papirnata in platnena cedila neugodno vplivajo na okus kave.

Levo zgoraj: V Bukarešti se vrši vsako leto na obali Dimbovice verska svečanost, pri kateri vrže kralj poseben križ v vodo, nakar se vržejo meščani v vodo po križ in ga vrnejo kralju. — Spodaj: Turisti uživajo sonce na Zugspitzu. — Sredi zgoraj: Norveški smučar in olimpijski zmagovalec J. Grøttumsbraaten trenira za mednarodne tekme v Innsbrucku. — Spodaj: Na smučeh v Šolo.

...
...
...

Desno zgoraj: Tudi gube so deležni bogatega ribjega lova na severnih morjih. — Spodaj: Prizor s ceste v okolici Št. Moritza — pravo nasprotje z modernim olimpijskim sportom.

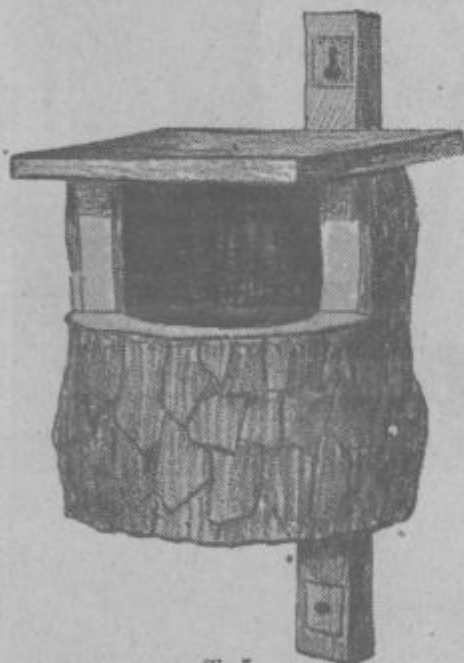

VARSTVO PTIC

INŽ. JOS. RUSTIA

NADALJEVANJE

Drugí duplarji-selivci zasedejo valilnice le za valjenje (škorci, vrtoglavke, pogorelčki, muharji, smrdokavre). V polodprte valilnice, (glej sl. 5) privabimo za valitev belo pastaričico, taščico, sivega muharja, tudi šmarnico in postolko. Za sinice in druge male ptice je treba obesiti valilnice na že odraslo drevje na vrtih, sadovnjakih in gozdih; v mladih nasadih pa

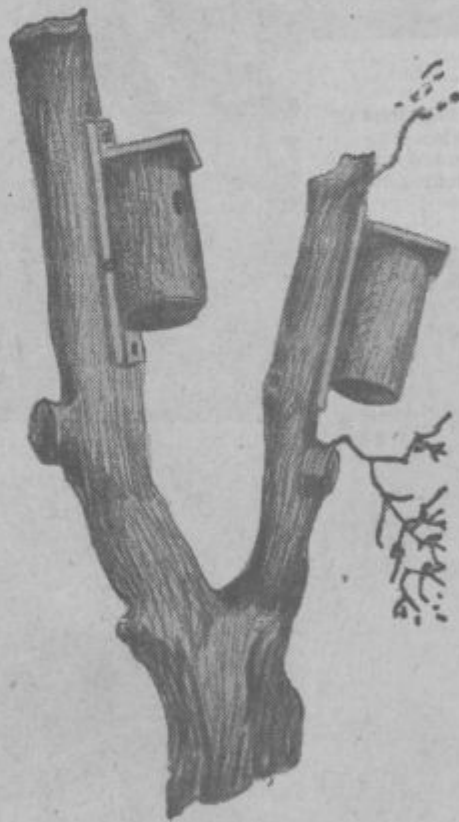

Sl. 5.
Polodprta valilnica

na kolih vsaj 3 m visoko. Za škorce 6—7 m visoko; za zlatovranke, golobe celo 15 m visoko, se ve na drevju. V gozdu naj se obesijo valilnice bolj ob krajih ob poteh, vendar ne na samem robu, ker bi imel skobec prelahko delo. Za ob valjenje zelo prepirljive sinice je čreba namestiti valilnice v razdalji vsaj 20 m; škorcem, ki so bolj družabni, in drugim pticam, ki iščejo hrano v večjem okrožju, pa bolj skupno, tudi več na eno drevo. Na splošno se v praksi priporoča kakih 4—6 valilnic na ha in sicer $\frac{1}{2}$ manjših (model A) in $\frac{1}{3}$ večjih (model B). Na pol odprte valilnice obesimo ob zidovih

3 in več metrov visoko pod verando ali strešnim vrhom.

Cas namestitve je jesen ali zima pred februarjem. Valilnica mora biti dobro pritrjena, da se v vetru ne maje, stati mora navpično ali nekoliko naprej nagnjena; izletnica proti vzhodu ali jugovzhodu. Slika 6. kaže levo napačno, desno pa pravilno namestitev. Glede trdne pritrditve valilnic imajo nekateri zaščitniki ptic pomisleke, češ da jih verice, kune in tudi žolne kaj rade poškodujejo. Zato priporoča šumska upra-

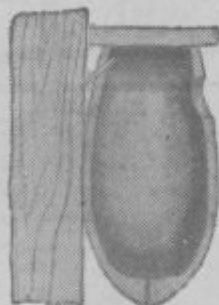

Sl. 6.
Napačna (levo) in pravilna (desno) namestitve valilnic

va Steinkrug pri Hanoverju obešanje valilnic na močni žici na vejo drevesa. Če ni hlja valilnica v vetru sem in tja, ne moti to — po izkustvih imenovane uprave — duplarje pri valjenju, a za sovraž-

rike je nedostopna; žolno prestraši stresljaj pri doletu, da takoj odleti. Nameščena pa mora biti valilnica tako, da pri viharju ne zadene ob kako vejo ali deblo, kar bi motilo ptice pri valjenju. Pred namestitvijo je treba dno pokriti vsaj 1 cm na debelo z žaganjem samim ali pomešanim z drobnom šote ali s prstjo.

Valilnice je treba od časa do časa pregledati in po potrebi očistiti; le kjer se je vgnezdil netopir, ki se obesi pod pokrivalo, naj se to opusti.

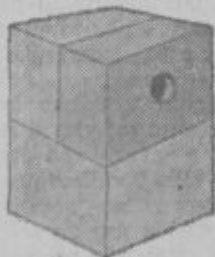

Sl. 7.

Dovnata valilnica za sinice (prerez)

V Nemčiji so uvedli tudi od pruskega ministrstva za poljedelstvo priporočene valilnice iz ilovice (»Schütterjeve«, glej sl. 7.) Da se zmanjša vročina v valilnici, se pri izdelovanju primeša ilovici nekaj oglja.

Prednost teh valilnic je, da se jih lahko namesti in spet dvigne, da trajajo dalj časa in da so cenejše. Stanejo v Nemčiji za sinice 22—24 cm visoke 0.26 Mk = 4.7 Din, za škorce 26—32 cm visoke 0.40

Sl. 8.

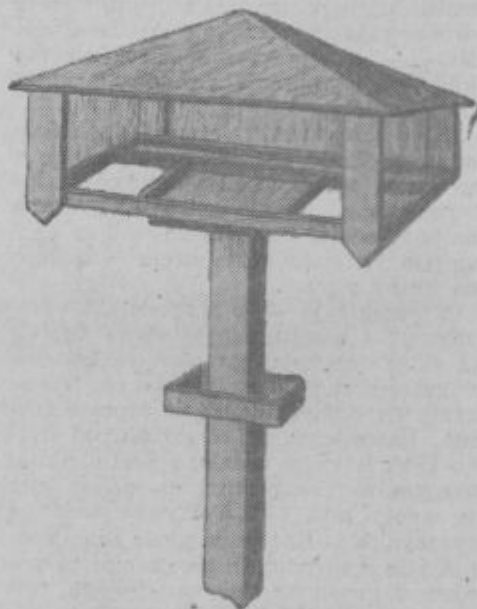
Valilnica iz železobetona za vzdavo

mark = 7.8 Din, med tem ko stanejo Berlepschove 0.7 odnosno 0.9 Mk = 13 odnosno 16 Din, s pokrivalom 1.10 odnosno 1.5 Mk = 19 do 27 dinarjev, če računamo Mk = 18 Din.

Ker je nabava valilnic iz Nemčije otežkočena in ne ravno poceni, bi bilo stremeti za tem, da prevzame kaka domača tvrdka izdelavo in razprodaja istih. Kontrolo nad pravilnim izdelovanjem, naj bi

se na primeren način uradno odredila, ali bi isto prevzelo kako zainteresirano društvo.

Priporočajo tudi valilnice iz železobetona za vzdavo v graščinskih zidovih ali vrtnih vilah. Slika 8. kaže tako valilnico, katere črno črtani del je premakljiv za opazovanje in čiščenje. Premer votline je 12.5 cm, izletnice pa 27 ali 32 mm. Na prav enostaven in cenen način se lahko ponudi n. pr. pogorelčku gnezdišče, če se na primeren skriven prostor postavi majhen lonček za cvetice ali tašči star votel porobek. »Najemninsko kasarno« pa škorcem lahko pripravimo v

Sl. 9.

Malo hesensko krmišče

sođu, ki ga z d.škami navpično in vodoravno porazdelimo v male prostorčke, kamor se škorci baje radi vsele. Po kratkem času je neki srečnež že lahko razobesil tablico: »vse oddano«!

Vendar ne samo duplarjem tudi pticam, ki gnezdijo na tleh, v grmovju, v vejevju nizkih in visokih dreves, našim najboljšim pevkam, moramo po možnosti omogočiti lažje in varnejše gnezditve. V ta namen priporočajo nasade grmičevja, ki se lahko obrezuje in razcepi na goste veje, v katerih najde ptica kritje. To bodisi v malih skupinah (za to porabljen mali kotiček na vrtu ali kraj travnika) ali v živih mejah. Na večjih posestvih so možni obširnejši nasadi takega grmičevja posebno v kamnolomih,

ilovnicah, peščenih jamah, ob jarkih in vodah.

Najprikladnejša v te svrhe je mešana belega trna, gabra, bukve, bezga, kosmulje, grozdčija, ki ga ni treba prizrezovati, tu in tam pomešan visoko debelni hrast, jerebika, tisa, duglasija ob straneh nasada pa gosta živa meja šipka. To grmovje je treba nekaj let zaporedoma prisekovati, da se ustvarijo gosta vretenca kratkih vejic. Kjer grmovje že obstoja, je podtakniti eno ali drugo navedenih rastlin, pred vsem pa kosmulje in šipek. Na prostranem polju je taka hosta prijetna sprememba za oko. Tudi na pokopališčih se dajo v navedenem smislu ustvariti gnezdišča in zatočišče za drobne ptice. Prav tako tvori nasad v višini 1—1.5 m obrezanih smrek ali vsakih 3—4 let obrezanih topolov pripravna gnezdišča.

Kjer gospodarski interesi dopuščajo, naj se v okolici gnezdišč grabljenje listja za steljo opusti. Stelja omogoča nekaterim pticam gnezdišča; druge opozarja na bližajoče se sovražnike; tudi se skriva pod njo marsikateri mrčes — zaželjena hrana pticam.

V posekih je — če gospodarsko opravčeno — pustiti nagromadeno vejevje in sklade cepanic, porobkov in korenin, v katerih radi gnezdiijo striad, tašča, kraljiček, dokler mladiči ne zapuste gnezda. Lastovicam naj se pritrdi pod streho kaka letva za sedalo, a postolkam in kanjam naj se postavi na polju, kjer je mnogo miši 1—1.5 m visok križ za opazovališče. Kaj se da glede naseljevanja ptic s skrbnim in smotrenim raznaanjem v gozdu ali tudi na drugem primernem zemljišču doseči, nam kaže komisionelno ugotovljeno dejstvo, da je l. 1904 odnosno 1906 na posestvu Berlepscha v Seebachu v 8 m široki, 212 m dolgi po zgorajšnjih navodilih napravljeni hosti gneznilo 85 parčkov, torej je bilo na vsaka 2½ m — eno gnezdo, a v drugi istovrstni 103 m dolgi hosti na vsak 1½ m eno gnezdo, povsod v umetno ustvarjenih vretencih.

Krmljenje ptic v zimskem času

Pogosto onemogočajo mehanske zapreke pticam, da bi si našle hrano; n. pr. sneg, leđ, večkrat snežni viharji. Pokrit je s snegom in ledom mrčes in druga hrana, da ne morejo ptički do nje. Mnogo in mnogo jih zaradi tega pogine, kar nam je dokazala minila zima. Mnogo so trpele stalne ptice, nič manj selivke, ki so se prerano vrnile. To je čas, ko moramo

pohiteti pticam na pomoč, da si jih ohranimo za pomlad in poletje. Treba je začeti s krmljenjem. Načinov je mnogo.

V obširnejšem gozdu izvesimo v vrhu visokih dreves pokrito z jelkinimi vejami mrhovino mačk ali lisic z v notranjost vlitim lojem. Posebno sinice rade

Sl. 10.
Nepravilno krmišče

obiskujejo tako krmišče, ki zadostuje za 50—100 ha prostornine. V sadovnjakih, v vrtih ali remizah postavimo pa krmilne hišice, ki morajo biti brezpogojno tako napravljene, da sneg in dež ne padeta na hrano, ki se nikakor ne sme pokvariti. Pokvarjena hrana je strup za ptice.

Rob mizice, na katero polagamo hrano, mora biti zavarovan pred dežjem in snegom, torej v nivoju stranskih sten ali spodnjega roba nadstreška — hrana pa lahko dosegljiva.

Premnogokrat vidimo krmilne hišice, ki ne ustrezajo tej glavni zahtevi: hrana ni zadostno zavarovana pred vremensko uimo. Na sliki 9 vidimo pravilno, na sliki 10 pa nepravilno napravljeno hišico. Spodnja mizica naj bo obložena le prve dni, da se ptice laže privadijo.

Na krmišča pokladamo pticam vse, kar jedo, torej konoplje, ogrščico, mak, zrno sončnic, oves, loj, seklano slanino, mast, bube mravelj. Napravimo pa tudi pogačo: zmes 3 delov teh hranil (vključ. nekaj suhih zribanih žemljinih drobtin) in 2 delov raztopljenega govejega loja. Vse pomešamo, vlijemo in stisnemo v lončen, znotraj glaziran lonec. Po ohlajenju obrnemo lonec in serviramo pogačo celo ali bolj v koščkih na mizici krmišča. Lahko nudimo to pogačo tudi

v posodicah (zvončkah) ali v 2 cm globokih luknjah 3—6 cm debelega, 20 cm dolgega koščka lesa. Hlodič se obesi varno na drevo, luknje položno navzdol. Krmilni zvonček in hlodič vidimo na sliki 11 in 12. Večji krmilni zvonec, ki

Sl. 11.

Krmilni zvonček za sinice

funkcionira avtomatično, se uporablja, če se krmi samo s konopljami.

Na preprost način krmimo ptice tudi na prostem. Na vrtu ob gredicah, kjer

snega prosto, položimo nekaj trnja, jelkovih vej in pokladamo pod te v mali posodici koščke kuhanega mesa, travno seme, oves, drobno žito, tudi koščke jabolk, drobna gozdna semena, le kruha ne. Kmalu jih bodo ptice, posebno kosi, drozdi, škorci iztaknili. Na drug preprost način krmimo ptičke, da nabodemo na tenek 2—3 m visok drog plod sončnice in ko je seme pobrano, zalijemo isti z lojem, v katerega potrosimo konoplje, proso. Zavarujemo krmišče pa s slamnato streho in spodaj s trnjem.

Nekateri priporočajo tudi surov loj obehšen na močni žici, vendar bi moral biti od zgoraj z gosto vejo pokrit. To zmes ptičje hrane in raztopljenega loja v razmerju 2,75 : 3,5 polagamo lahko

Sl. 12.

Krmišče za sinice v palici

tudi na okensko polico v primerni posodici.

Navedene krmiščne naprave namestimo na krajih, kjer se ptice radi drže. Najpripravnejši prostor za hišice je n. pr. ob kakem gosto obraslem zimzelenem drevesu, v katerega vejevje se ptice, če preplašene, lahko poskrijejo.

Narava sama pa nudi pticam v pozni jeseni in zimi sadež bezga, jerebike, šipka, gloga, kaline i. dr.

DALJE

100 LET BRZOTISKALNEGA STROJA

Vnansa oblika tiska se od Gutenbergovih časov ni toliko spremenila kolikor način tiskanja, ki je zlasti zadnje stoletje pretekel izredno nagel razvoj. Ročno delo je skoraj na celi črti izpodrinil stroj. Posebno važen mejnik v mašinizaciji tiska pomeni Königov izum brzotiskalnega stroja pred dobrimi sto leti. Poprej so se rabili samo ročni, ploeki tiskalni stroji. Friderik König (umr. 17. januarja 1833.) pa je uvedel stroj, čigar bistvene sestavine so valj, s čimer se je brzina tiskanja izredno povečala. Njegov stroj še zdaj velja za osnovni konstrukcijski princip vseh modernih tiskalnih strojev in se lahko smatra tudi za idejnega predhodnika današnjih orjaških rotacijskih strojev, iz katerih črpa vsaj številčno moč vse naše dnevno časopisje.

MRAVLJE, KI PREDEJO

V Indiji in Avstraliji žive mravlje s čisto nenavadnimi svojstvi. Grade gnezda tako, da listje skupaj spredejo, oziroma sešijejo. Če taka dva spredena lista natrgamo, lahko opazamo mravlje pri delu. Takoj jih namreč pride četa; postavijo se v vrsti ob reži in se primejo z nogami trdno na rob enega lista, zgrabijo s čeljustmi rob drugega lista ter ju vlečejo skupaj, pomikajoč se z nogami vedno bolj nazaj. Ko je reža na ta način zožena, pride druga četa mravelj; vsaka nese previdno v čeljustih ličinko; s temi ličinkami mahajo mravlje v reži sem ter tja in jih pritiskajo na vsaki strani na rob lista. Ličinke predejo nit ki jo vsakikrat na obeh straneh reže prilepijo. To delajo mravlje tako da se niti križajo. Na ta način naredijo polagoma precej trdno, svilasto tkivo, ki režo zamaši in nastalo škodo popolnoma popravi. Ličinke vršijo torej pri tem tako rekoč službo snovalnic. RČ

KAKO PRIDOBIVAMO, UPORABLJAMO IN NADOMEŠČAMO SLADKOR

DR. JOSIP ROZMAN

Mamica, prosim, daj mi sladkorja! Ta in podobna prošnja se neštetokrat, dan za dnevom, razlega iz ust otroka in to v siromašni bajti ali pa v razkošni palači. Vsakdo si želi življenje, to je želodček posadkati, naj si bo mlad ali star, moškega ali ženskega spoja. Seveda pa moramo dati prednost ženskemu svetu, da je precej sladkosnednejši in hrepelj z večjo vnemo po bombončkih kot moški spol. Sicer je morda resnična ta domneva, ker je vendar ženska sladka kakor med in rabi zaradi tega za vzdrževanje svoje sladkosti primerno več sladkorja.

Prikupiti se hočem tokrat posebno našim ljubim bralkam ter jim hočem posvetiti razpravo o tem priljubljenem predmetu; podal jim bom v lahko prebavni obliki sliko o hranivu, okoli katerega se osredotočuje današnja kuharska umetnost. Izogniti se hočem kemičnim obrazcem in latinskim izrazom ter hočem podati le najbolj važne kemične in fizikalne pojave, tako da ne bo nikomur težko, si oživiti pravo sliko o postanku sladkorja.

Viri sladkorja

Do polovice 19. stoletja je bil po vsem svetu sladkorni trst (glej sliko!) edini vir za pridobivanje sladkorja. Ta kulturna rastlina je doma v vročih (tropskih) krajih, ima 4—6 m visoka stebelca (bile) polna sočnega in sladkega soka; ta sok se iztisne, v tovarnah prečisti ter vkuhava v nam znani »beli sladkor« ali po rastlini imenovan »trstni sladkor«.

Drugi, in sicer od druge polovice 19. stoletja za Evropo že edini merodajni vir je »sladkorna pesa« ali »sladkorna repa«, (glej sliko!) ki raste ob Sredozemskem morju v divji kвалiteti, a je po naših krajih že udomačena. Samorasla ima droben koren a gojena debelega in mesnatega. Navadna pesa, ki jo sadimo po dravski banovini, je ali rdeča (porabna za salato) ali pa bela (dobra za krmo); obe vrsti vsebujeta le malo sladkorja. Prava sladkorna pesa je večinoma rumene barve; goje jo v velikem obsegu po Bački in Ba-

natu (n. pr. v Belju), in vsebuje v korenu 13 do 14 odstotkov čistega sladkorja.

Nadalje je sladkor v grozdju, sadju (seveda je ta sladkor drugačen nego oni iz pese!), medu, mleku, avstralski

SLADKORNI TRST

matj (primerjaj svetlopisemsko mano!) in končno se pridobiva kot umeten kemičen produkt iz žitnega in krompirjevega škroba.

Vrste sladkorja

Razlikujemo tedaj:

1. trstni ali pesni sladkor, ki ga pridobivamo iz sladkornega trsta, oziroma iz sladkorne pese;
2. mlečni sladkor, ki je v mleku sesalcev;
3. grozdni in sadni sladkor, ki tvorita sestavni del grozdja ter skoraj vsega sadja in meda;
4. sladov sladkor, ki se prideluje iz škroba.

Je še nekaj drugih sladkornih vrst, pa niso važne za praktično uporabo.

Pridelovanje sladkorja iz sladkorne pese

Že prej smo poudarili, da se navadni beli sladkor prideluje iz sladkornega

trsta oziroma pese. Ker je pridobivanje iz trsta skoraj enako onemu iz pese, hočemo obravnavati samo pridelovanje iz pese, ki je edino merodajno za našo in ostale evropske države, kakor Nemčijo, Francosko, Belgijo, Rusijo.

Pridobivanje sladkornega soka

Pesa se najprej s posebnimi rezilnimi stroji razseka v tanke rezljaje, ki potem pridejo, pomešani s toplo vodo, v tako zvano »difuzijsko baterijo«, to so valji, v katerih je že jako nasičena sladkorjeva raztopina. Ta raztopina potem sama izvleče sladkor iz pese; samo na ta način se sladkor do najvišje mere izčrpa iz repe in dobi se zelo čista sladkorna raztopina.

Čiščenje soka

Iz difuzijske baterije pride sok v kadi, kjer se najprej segreva z gašenim apnom, kateremu se še dovaja ogljikov dioksid. Apno ima to lastnost, da kemično veže celo kopico organskih in anorganskih primesi ter beljakovine v neraztopljive spojine, ki jih potem lahko izločimo iz sladkornega soka. Ogljikov dioksid pa ima to nalogo, da odstrani preostanek apna; eventualni preostanek apna bi namreč sok zelo kvaril. Razen tega ogljikov dioksid sladkorni sok tudi obeli; sok je prvotno rumenkastobel. Nafo gre sok v posebne čistilne aparate (filtrerje), kjer se precedi ter izgubi še ostale nepotrebne primese.

Zgoščevanje soka

Precejen sok se potem zgoščuje z izparevanjem vode v aparatih, kjer se zračni pritisk z izsesavanjem zraka zelo zniža (vakuum); v teh vakuum-aparatih voda sladkorjeve raztopine prav lahko izpareva, in prvotno redki sok se jako zgosti. S posebnimi stroji se ta že zgoščena raztopina še bolj zgosti, in tako nastane tako zvani »sladkorjev sirup«.

Pridobivanje sladkorja

Ako spustimo sirup v posode, kjer se more ohladiti, potem se iz tega sirupa izloči že največji del sladkorja, in sicer v obliki kristalov. Poleg sladkornih kristalov pa ostane v posodah še nekaka sirupasta tekočina, sestojeca iz sladkorja in drugih tujih primesi. Ta sirupasta tekočina se potem ponovno predeluje na sladkor, in to se ponavlja tako dolgo, dokler dobjeni si-

rup zaradi premale vsebine na sladkorju ni več sposoben za kristalizacijo. Končni sirup je napol trd in temnorjav ter vsebuje sicer še kakih 50 odstotkov sladkorja, razen tega pa še organske soli in vodo ter se zove »melasa«. Melasa se sicer da s posebnimi stroji še predelati na sladkor, vendar ta posel že ni več jako rentabilen.

Čiščenje sladkorja

Videli smo, da se s koncentracijo dobi sok, iz katerega se neposredno začne izločevati sladkor v kristalih. Ta kristalni sladkor ima pa še tuje primese v sebi, je tedaj nečist in se zaradi tega tudi imenuje »sirovi sladkor«; sestavljen je iz naravno spojenih, trdih kristalov, različne velikosti ter rumenkasto bele barve; kristali imajo še mešan, sladkogrenak okus. Sirovi sladkor sestoji iz 94% čistega sladkorja, 2% vode in 4% rudninskih primesi. Ker sirovi sladkor ni uporaben za hrano, se mora prej še čistiti (rafinirati).

Da sirovi sladkor prečistimo, ga peremo s koncentrirano raztopino čistega sladkorja, ki ima to zanimivo lastnost, da izvleče nečiste primese iz sirovega sladkorja. Očiščeni sladkor se nato ponovno raztopi; dobljena raztopina se precedi preko koščene oglja (spodija), z ultramarinom razbarva ter nato v brezračnem prostoru prekuha na tako zvano »polnilno tvorino«. Ta polnilna tvarina se potem prenese v primerne modele ter se tam strdi; na ta način dobimo sladkorjeve stožce (glave, klobuke) in plošče; iz plošč izrezujemo »kocke«.

Pri izgotavljanju teh oblik rafiniranega sladkorja nastanejo odpadki, ki jih poznamo pod imenom »sladkorni prah«. Rafiniran sladkor vsebuje že do 99,9% čistega sladkorja, tako zvane »sakaroze«.

Lastnosti pesnega sladkorja

Pesni sladkor kristalizuje v prizmah, ki v temi svetlikajo, ako jih razbijemo. V mrzli vodi lahko sladkor raztopimo, in sicer do ene tretjine teže vode, a v vreli vodi do poljubne količine. Pri 160° C se sladkor stopi v brezbarvno tekočino, ki se po ohlajenju strdi v tvarino, podobno steklu. Ta prvotno prozorna tvarina postaja polagoma neprozorna in kristalasta ter se imenuje »ječmenov sladkor«. Če segrejemo sladkor nad 160° nastane iz njega rjava snov, imenovana »karamel«; ta pro-

ces prav dobro poznajo naše gospodinjne. Ako polijemo sladkor z žvepleno kislino, postane črn, ker poogljli. Pesni sladkor sam od sebe ne kipi, to se pravi, da se neposredno ne pretvarja v alkohol in ogljikov dioksid, temveč dobi to lastnost šele potem, ko pridemo njegovi raztopini kvasnih glivic, ki razkroje pesni sladkor v grozdnega in sladnega, ki sta potem že sposobna za kipenje. Kakor znano se tega sredstva z uspehom poslužuje vinogradnik, ki kipečemu moštu doda še navadnega sladkorja, da dobi močnejše vmo.

Uporaba pesnega sladkorja

Kakor je vsaki brački dobro znano, je uporaba pesnega sladkorja v kuhinji, pekarnji, slaščičarni ne le mnogovrstna, temveč tudi mnogoštevilna. Kakor današnja kuhinja ne more izhajati brez soli, tako tudi ne brez sladkorja. Kdo bi pil nesladko kavo, jedel grenke slaščice, pil prekislno vino in grenak liker, zavžival trpka zdravila, ko si vendar more že z enim koščkom sladkorja užitek osladiti!

Posebna vrsta pesnega sladkorja je »kandi sladkor«, ki se prideluje v lepih prozornih kristalih, ki so ali svetlo prozorni ali pa barvasti.

Ako odpadke pri pridelovanju belega sladkorja zmeljemo, dobimo »sladkorno moko«, ki vsebuje še do 1% tujih primesi in zaradi tega ni več uporabna v hranilne svrhe.

O melasi smo slišali, da je to zadnja sirupasta raztopina, ki ni več zmožna kristalizacije; uporablja se pa kot zelo učinkovito krmilo za živino. Kot krmilo pride v poštev posebno po onih krajih, kjer se pečajo z gojenjem pese oziroma tam, kjer peso predelejujejo.

Važnost sladkorne industrije

Industrija sladkorja je večkega pomena pred vsem za poljedelstvo, in sicer ne samo zaradi tega, da se na ogromnih površinah sadi in goji sladkorna repa (primerjaj Belje!), ki nudi poljedelstvu uspešen vir dohodkov — temveč tudi zato, ker producirajo sladkorne tovarne za živinorejo velevažna krmila: melaso, pesne odpadke, potem izčrpane pesine rezljaje, ki še vedno vsebujejo nekaj sladkorja, ter še mnogo beljakovine. Poljedelstvo dobiva od sladkornih tovarn gnojila, ki jih uporablja za gnojenje pesnih nasadov.

Tovarne za sirovi sladkor delajo na leto samo 2 do 3 mesece, namreč od

septembra do januarja; zaradi te okolščine imenujemo to dobo »sladkorno kampanjo«. Pesa se mora namreč kmalu predelati, ker bi se drugače njen sladkor začel pretvarjati v druge spojine, ki za sladkorno industrijo ne bi bile sposobne.

Mlečni sladkor

Mlečni sladkor je sestavni del mleka »živali-sesalcev«; razen sladkorja pa je v mleku še maščoba, beljakovina in

KORENINA SLADKORNE PESE

v znatni meri tudi voda. Ako pride mleko oziroma njegov sladkor v dotiko z glivicami (fermenti), potem se pretvori mlečni sladkor v mlečno kislino; na ta način dobimo iz sladkega kislno mleko. Ako pa pridejo do mleka neke posebne vrste bakterije, se pretvori mlečni sladkor v alkohol, tako nastane iz mleka posebna alkoholna pijača, znana po južnovzhodni Evropi pod imenom »kefir« ali »kumis«.

Grozdni in sadni sladkor

Grozdni in sadni sladkor sta stalna in istočasna sestavna dela grozdja ter skoraj vsega sadja; na ta način si tolmačimo imeni »grozdni« oziroma »sadni« sladkor. Oba sladkorja sta vsak za sebe samostojni spojini, z različnimi fizikalnimi in kemičnimi lastnostmi. Če sta oba sladkorja v kakšnem produktu v enakih delih, potem dobita skupno ime »invertni sladkor«; takšen tipičen invertni sladkor je med. Važen in zanimiv je pojav, da začneta grozdni in sadni sladkor pri povoljni toploti zaradi delovanja glivic vreti, to se pravi, da se pretvorita v alkohol in

ogljikov dioksid; tako dobimo grozdno oziroma sadno vino.

Sladov sladkor

Sladov sladkor je umetnega izvora ter je proizvod delovanja posebnega fermenta ali encima, imenovanega »diastaza«, na škrob. Diastaza nastane s klitjem ječmena; produkt klitja ječmena je potem slad (malc), iz katerega se nato dobi sladov sladkor. Ta sladkor se prideluje na veliko za pridobivanje alkoholnih proizvodov, in sicer iz plodov, ki vsebujejo mnogo škroba, kakor so to n. pr. žito in krompir.

Saharin

Ko smo obravnavali vse važnejše sladkorje in njih uporabo, moramo končno še na kratko omeniti važen nadomestek (surogat) pesnega sladkorja, in sicer je to saharin, ki ga je 1885. iz-

našel Američan Fahlberg. Pridobiva se na umeten kemičen način iz premogovega katrana. Saharin je bel prašek, ki ima silno sladek okus: je 300 krat slajši od navadnega belega sladkorja. Uvaževati pa moramo, da saharin ni nikako hranivo, kakor je to pesni sladkor; organizem namreč saharina ne prebavi, t. j. ga ne prikroji (asimilira) svojim potrebam. Začasno se saharin uporablja le kot medikament pri sladkorni bolezni.

Poizkusil sem na preprost način predočiti tvarino o sladkorjih. Ogibal sem se kolikor mogoče teoretičnih izvajanj ter sem polagal večjo važnost na praktičen del. Želim le, da bi razprava osladila bračvevo razpoloženje vsaj v toliki meri, kot osladi kockasti sladkor našo ljubo kavico; oslajanje na način saharina bi bilo že preveč.

REMBRANDT VAN RYN (1606—1669): »SLIKA MOJE MATERE«

DOŽIVLJAJI V DŽUNGLI

FRANK BUCK

5. POGLAVJE

SPITFIRE UDERE IZ KLETKE IN SKOČI V MORJE

Kuliji so z drogovci odnesli na ramah kletke do bližnje vasi. Od tod sem prepeljal svoj živi plen s tovornimi avtomobili do mesteca Swettenham, malega rečnega pristanišča, ki mi je bilo najlažje dostopno.

Cim so domačini v tamošnji luki izvedeli, da so v kletkah črni leopardi, so odrekli svojo pomoč pri vkrcavanju. Kasneje sem zvedel, da se je nedavno dogodila huda nesreča, ki jo je zakrivila ena teh zveri s strašnim slovesom.

Tako sva morala Ali in jaz s pomočjo nekaj domačinov, ki sva jih pripeljala s seboj z votlinske pokrajine, dvigniti kletke z voza. Brez pomoči pristaniških delavcev smo privezali na naše zaboje vrvi ladijskih žerjavov, ki so nato potegnili čudoviti tovor na krov ladje, ki nas je imela odpeljati do Singapura. Kitajski mornarji, ki so, izvzemši belega kapitana Angleža, izključno tvorili posadko ladje, so nato prenesli naše zaboje z velikim strahom pod most na zadnjem delu ladje.

Ko so zatem na ladji zahrumeli stroji in so bila dvignjena sidra, sem se podal še enkrat na pregled svojih kletk, če bi bilo treba popraviti kake vezi. Veliki leopard se je zadržal še razmeroma mirno, samo njegove oči so se lesketale, negibljivo uprte na zelenje oddaljenih dreves, ki so ga bržkone spominjala na svobodo v široki daljni džungli. S stopnic sem ugledal kitajskega mesarja, sedečega pred vrati kuhinje. V roki je držal dolg nož in ga s poudarkom vlekkel preko brusilnega kamna. To zmerom spominja človeka, da je na kitajski ladji, kjer je namreč prašičevo meso glavna hrana. Ker Kitajci najbolj cenijo meso sveže zaklane živali, vozijo s seboj žive prašiče. Mesar, majhen koščen možic, rjave polti, je pol svojega časa na poti potratil za brušenje noža, ostalo polovico pa za njegovo zabadanje v nič hudega slutetečo žrtev. Spitfire je zlokobno rohnel na mesarja.

Ali mi je pomagal, da sva pojačala razrahljane vezi. Zibanje ladje je očitno vznemirilo tri črne vrage, ki so renče bili s šapami ob krepko leseno drogovje kletk.

Po kosilu sem vrgel še en pogled na Spitfirea, ki je čepel zgrbljen v kotu svoje ječe z divjimi očmi, pozorno uprtimi na panoramo džungle in gozda, ki sta se beže odmikala pred nami. Prepričal sem se še enkrat, če je žival dobro zaprta, nato sem se zleknil na palubi, da se odpočijem. Ladja je neumorno puhalo po prelivu, ki veže Swettenham z malajsko morskjo ožino, proslulo po velikem številu morskih psov, in ki po svoji slikovitosti prekaša vse vodne poti na svetu.

Na uho mi je udarjal z obale blaglasen zvok pustinjaškega fazana pomešan tu pa tam z objestnim smehom opiće v neprodni džungli ali grmičevju mangrov. Pod mano v vodi so pljuskali in se prevračali do pet metrov dolgi krokodili. Nad glavo se je polnilo nebo s čudovito zbirko pestrobarvnih ptic, prelivajočih se zelenih grlic, velikih nosorožcev z ogromnimi zafranastimi kljuni, visečih papig (visečih zato, ker spijo obešene na veji z glavo navzdol) s škrlatastimi vratovi in kot safir modrimi grebeni, čivkajoče črne sinice s širokimi rumenimi marogami, brze dolgorepe papige in razne vrste sadnega goloba, med njimi jambos najlepše ptice, ki sem jo kdaj videl, s temno škrlatasto glavo in zelenim trupom. Na obeh bregovih so stale velike gruče močvirnatih ptic, čaplje, štorke in flamingi, ki jih pogosto najdemo v vseh tropičnih tekočih vodah, toda nikjer v takem številu kakor prav v teh krajih.

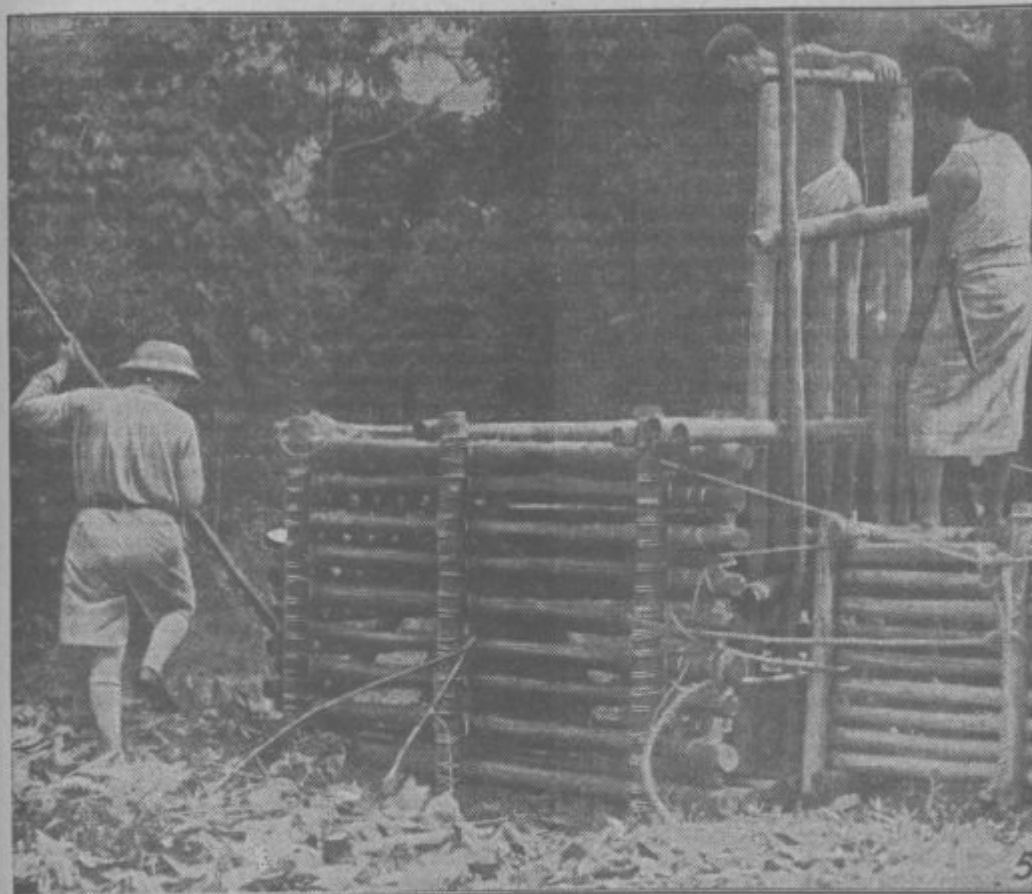
Prvič po dolgih dneh sem resnično počival in užival ob misli, da se mi sedaj ne bo treba več mučiti do drugega dne popoldne, ko dospemo v Singapore. Cim dospemo tja, poiščem kitajskega mizarja Him Monga, ki me je še zmerom izvrstno postregel, ter naročim pri njem

kolikor mogoče čvrste kletke iz najtršega indskega hrasta, kamor bi zapri Spitfirea za čas njegovega dolgega potovanja v Ameriko. Zasilne kletke, ki jih rabijo domačini, so sicer dobre za kratko potovanje, niso pa zanesljive za dolgo pot preko Tihega morja.

Ko ležim tako v viseči mreži, premišljam svoje bližnje načrte in leno opazu-

Planil sem iz gugajoče se mreže na rob gornje palube. Spodaj sem pravkar še videl, kako se je Spitfire izvlekel z zadnjimi nogami iz napol razsule kletke.

Z bliskovitim pogledom je objel kitajske mornarje, ki so v strahu in zmešnjavi hiteli po hodniku, se vzpenjali po lestvah in si iskali vsepovsod primernih skrivališč. Videl je ob jamboru visečega

Črni leopard zamenja past z leseno kletko

jem mavričaste ptice nad glavo, začujem tožbo prašiča, ki so ga klali na krmni. Mesar je pripravljaval večerjo moštvu in žrtev je glasno protestirala. Prašičev glas se je vlekel, kajti kitajski način klanja je prilično dolgotrajen, ker se kri le počasi odtoka iz male rane na vratu.

Pravkar sem mislil poklicati Alija in mu naročiti, naj ponovno pregleda kletke, ko sem začul z zadnjega dela ladje krik groze. Takoj nato je bila vsa ladja polna razburjenih klicev, pod nami so pa v divjem begu hiteli preplašeni mornarji na vse strani.

prašiča, iz katerega je polagoma uhajalo življenje. Videl je tudi oddaljujočo se obalo. Trd od groze je stal pred njim ladijski mesar z dolgim okrvavljenim nožem v roki, ki bi mu gotovo mnogo ne pomagal, če bi se pograbil s svojim srditim nasprotnikom.

Naglo kot strela si je Spitfire izbral svojo pot. V elegantnem toku je švignilo njegovo črno telo preko krova, z lahkoto se je pognal v zrak in preko ograje v morje.

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)

ŽENSKA IN SVET

OBCI DRŽAVLJANSKI ZAKONIK IN ZENSKÉ PRAVICE

Nekaj podatkov o nekdanjem položaju poročenih žena in napredek v tem oziru.

Moški so imeli zmerom svoje določene državljanske pravice. Celo one delne brezpravnosti ali omejitve pravic, ki so jih ustvarili fevdalni ali suženjski zakoni, so v večini držav že davno pozabljene. Toda potrebno je ugotoviti, da so ženske, ali vsaj poročene ženske, svoje državljanske pravice, kolikor jih imajo, dosegle šele v zadnjih sto letih in da so preostanki njih suženjstva ostali še doslej kot ovire njih pravicam.

Sredi 19. stoletja, so n. pr. obstojali štirje zakoniki, ki so urejali državljanske odnose žena in njih razmerje do družbe in družabnih odnosov: 1. Code Napoleon za osrednjo in zapadno Evropo, ki ni obvladoval samo francoskih in holandskih kolonij, ampak tudi vso špansko in portugalsko Ameriko; 2. angleško običajno pravo, ki je tvorilo temelje zakonov v Veliki Britaniji, v večini angleških kolonij in Zedinjenih državah Severne Amerike; 3. ruski zakonik in 4. različne vrste vzhodnih zakonov. Vsi ti zakoniki, izvzemši ruskega, ki je bil naprednejši, so smatrali žene kot stalne mladoletnike, ki so pod varstvom svojih zakonskih mož. Žene po teh zakonikih ne morejo biti, niti postati lastnice česar koli, ne morejo niti skleniti kakršnekoli pogodbe, ne morejo tožiti pred sodiščem, niti ne morejo biti tožene, niti ne morejo nastopati kot stranka pri upravi rodbinskih zadevstvin. Premožanje poročenih oseb je bilo teoretično vzeto skupno, v resnici je pa pripadalo zakonskemu možu, kajti on edini ga je mogel upravljati in z njim razpolagati. Edino mož je bil zakoniti zastopnik rodbine; samo on je imel avtoriteto nad rodbinskimi člani in pripadniki. Zakon se je tedaj v resnici ravnal po teoriji nekega znanega Angleža, ki je dejal: »Moja žena in jaz sva eno; in to eno sem jaz.«

Dokler je bil njih civilni in državljanski položaj tak, se žene niso mogle udeleževati v nobenih društvih, gospodarskih podjetjih in ustanovah. Žena ni mogla podpisati pri nobenem podjetju nikake pogodbe, ni mogla kupiti ali plačati nikakega deleža te ali one vrste, nikake delnice, saj ni imela nikakega premoženja in z njim tudi ni mogla razpolagati. Ker ni mogla biti tožena, bi tako podjetje tudi ne moglo sodno nastopiti proti njej, če bi n. pr. ne hotela izpolnjevati svojih do podjetja prevzetih obvez. Tako je bilo društvno ali gospodarsko udeleževanje vsaki ženi že v naprej onemogočeno.

Velike spremembe v tem oziru so bile pa izvedene v tej zakonodaji v teku zadnjih šestdesetih let. Dasi je Sovjetska unija danes edina država (poleg španske morda), v kateri velja popolna in absolutna zakonita enakopravnost med ženskami in moškimi, so poročene ženske v mnogih državah precej daleč napredovale na poti k tej enakopravnosti. Zakonodaja, s katero se bomo tukaj bavili, ima dvoje glavnih smernic: 1. poročena ženska zavzema določeno družabno stališče, ki ji omogoča sprejemati obveznosti, za katere jo je mogoče napraviti odgovorno; 2. pripuščene so ji določene lastniške pravice.

Osvojitev družabnega položaja

V veliki večini držav lahko poročene ženske zdaj svobodno sklepajo pogodbe in pri sodišču tožijo ali pa so tožene. To velja praktično za skoraj vse angleško govoreče države, z izjemo nekaterih držav v Ameriki in z nekaterimi omejitvami v Kanadi; in sicer v kanadski zvezni državi Quebec, kjer prevladujejo francoski zakoni in poročene ženske ne smejo izvrševati nikakih zakonskih ukrepov. V skandinavskih državah, v Češkoslovaški, v Avstriji, Poljski, Nemčiji in Jugoslaviji uživa poročena ženska prav tako polno ali skoraj polno zakonito enakopravnost. Ali Francija, Holandska, Belgija, Španija do revolucije, in večina španski govorečih ameriških držav so pa primeri za države, kjer je — razen v posebnih izjemnih slučajih — potrebno, da dobi poročena ženska najprej pritrditev svojega moža, preden lahko sklene kako pogodbo. Na Japonskem se zakonite pravice ženske priznajo samo tedaj, če je ženo njen mož zapustil ali pa je iz drugih razlogov on sam izgubil svoje zakonske pravice ali pa jih ne more izvrševati, ali pa če so njeni interesi različni od njegovih.

Pridobitev lastninskih pravic

Priznanje lastniške pravice poročenih žensk se v različnih državah loči v dvoje smeri:

1. Tendenca ločiti lastnino zakonskega moža in zakonske žene:

a) s tem, da je ženi zagotovljena svobodna kontrola in razpolaganje s svojim lastnim zasluzkom;

b) s tem, da je dopuščeno, da je lastnina, ozir. premoženje žene oproščeno od nadzorstva po možu, in sicer na temelju medsebojne pogodbe med možem in ženo;

c) s tem, da se izvede in vzpostavi ločitev premoženja namestu skupnosti premoženja kot splošno pravilo;

2. Tendenca, dati ženi pravico do nadzovanja, kakor do razpolaganja s skupnim premoženjem.

DALJE

AKO ŠE NE VEŠ

VNETILNA TEMPERATURA BENCINA

Če sodimo po številnih eksplozijah, ki se venomer dogajajo, je bencin izredno lahko vnetljiva tekočina, ki niti bližine ognja ne prenese. Točni poskusi, ki jih je nedavno napravil Tl. Lindemann, pa kažejo popolnoma drugačno sliko. Po njegovem dognanju se vname bencin šele pri temperaturi 875 do 950 stopinj C. Pri te temperature je moral z električnim tokom segreti žico, napeto v oddaljenosti pol milimetra nad gladino, preden se je bencin vnel. Gorečo cigareto ali tlečo vžigalco bi torej brez nevarnosti vrغل v bencin. Pri dotiku s tekočino bi morala ugasniti kakor v vodi, ker temperatura takih ogorkov nikoli ne znaša

več ko 800 stopinj C. Vzrok, da se izkušnje nikoli ne ujemajo s temi poskusi, je mešanica bencinove pare in zraka nad tekočino, ki se vname pri dokaj nižji temperaturi in posredno užge tudi bencin.

BABILON NA GRŠKEM

Svetovna vojna je prebivalstvo na Grškem tako premešala kakor v nobeni drugi državi. Se nikoli se ni prišlo v neko državo relativno toliko beguncev kakor na Grško v minuli desetletju. Ko so zadnjič prešteli vse te pribežnike, se je pokazalo, da je med 6 milijoni grškega prebivalstva več ko petina tujev in sicer največ iz Male Azije, Bolgarije, Rusije, Jugoslavije, Carigrada in Trakije. Največji odstotek beguncev je v mestih. V Atenah tvorijo inozemci skoraj tretjino, v Soluni pa domala polovico vsega prebivalstva.

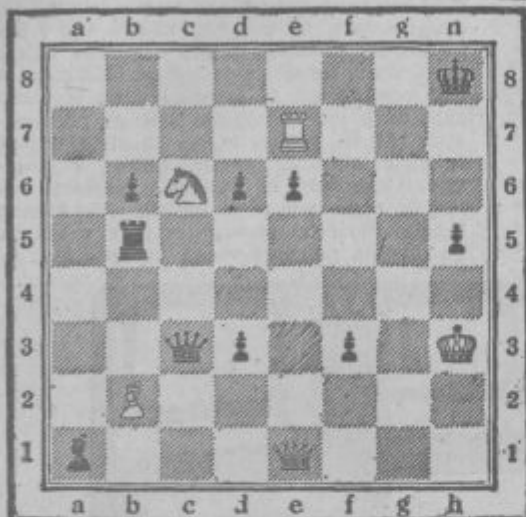
Urbahn: »V SOLI« (lesorez)

PROBLEM 5

V. Kadera

Prva nagrada šahovskega kluba »Fialac v Taboru (CSR)

Mat v treh potezah.

S TURNIRJA V PASADENI

Turnirja v Pasadeni v Kaliforniji so se udeležili razen F. Marshalla najmočnejši igralci Amerike. Edini Evropec, ki je sodeloval, je bil dr. Aljehin, ki si je od 11 dosegljivih točk priboril 8 in pol točke. Pravcati rekord je dosegel v igri s Finkom, ki ga je gladko odpravil že po 14. potezah v naslednji igri angleških skakačev:

Beli: Fink

1. e2—e4
2. Sg1—f3
3. c2—c3
4. Dd1—a4
5. Sf3×e5
6. Se5×c6
7. e4—e5
8. d2—d4
9. Da4×c6+
10. Dc6—a6

Črni: Aljehin

- e7—e5
- Sb8—c6
- d7—d5
- Sg8—f6
- Lf8—d6
- b7×c6
- Ld6×e5
- Le5—d6
- Lc8—d7
- 0—0

Ali je hotel Amerikanec s svojo redko igrano otvoritvijo morda preizkusiti teoretsko znanje svetovnega prvaka? Če je imel res ta namen, potem je vsekakor pogrešil: za žrtvovanega kmeta ima namreč črni močno razvojno prednost.

11. Lf1—e2
12. Sb1—d2
13. a2—a4

Da prepreči Sb5.

14. Sd2—f1

Torej vendar! Beli se je odpovedal nadejanju igre, ker se je moral nenadoma odpovedati svoji kraljici!

Rešitev problema 4

1. Lc1, Tf2+ 2. Kg3, Tf1 3. Lf4+! T×f4 4. Ld3! in črni stolp je ujet.

ZNAMKE PRIPOVEDUJEJO

ČUVAR SREDOZEMSKEGA MORJA

Gibraltar, majcena kolonija, čije angleški topovi stražijo zapadni prehod Sredozemskega morja, ima menda izmed vseh dežel in deželic na svetu največ zakonov. Saj je skoraj že prestopek, če se kdo rodi tam. Angleška vlada je izdala najstrožje odredbe, da se prepreči naravni prirastek prebivalstva.

Gibraltarska pečina je masiven apnenčev blok, ki se vzdiguje nad 300 m iz morja. Na njem je najmočnejša trdnjava na svetu. Mauri, Francozi, Španci in Angleži so se dvje borili za ta kosček zemlje, ki pa je od l. 1704 angleški.

V vseh časih so smatrali pečino za enega Herkulovih stebrov, kjer je zapadna meja sveta. Pogumni so bili morjeplovci, ki so se upali čez to mejo, kajti po tedanjem mnenju je zijal tam zadaj ogromen prazen prostor.

Znamka s sliko gibraltarske pečine je bila izdana l. 1931.

ANEKDOTE

Ibsen in pobegla žena

Nekoč se je Ibsen v Monakovem zelo vznemiril, ko je slišal, da je nekomu nezvesta žena ušla z drugim.

— Sicer pa, je menil neki prijatelj, kaj pa vaša Nora? Ali ni tudi ona pobegnila?

Ibsen se je vzravnal in dejal živahno:

— Da, da, toda sama!

Strupeni Shaw

Bernard Shaw s svojimi tovariši ni posebno ljubezniv.

— Vidite damo, ki spi? ga je nekoč v gledališču vprašal prijatelj X.

— Da!

— To je prijateljica našega dramaturga.

— Res? je vzkliknil Bernard Shaw začudeno. Misli sem zmerom, da spi pri njem samo občinstvo...